

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.

Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 2 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського.....3

Зустріч урядових делегацій України та Угорщини в Ужгороді.....4

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Указ Президента України «Про історично населені українцями території Російської Федерації» в оцінках експертів і політиків.....6

Тарасенко Н.

Візит Прем'єр-міністра Польщі Д. Туска до України в оцінках експертів і політиків.....13

Горова С.

Українсько-словацькі відносини в умовах інформаційного протистояння.....23

Аулін О. Причини виникнення і можливі шляхи розв’язання «хуситської проблеми».....	26
--	----

Економічний ракурс

Кулицький С. Українські біженці в соціумі та на ринку праці країн перебування: тенденції змін і проблеми адаптації наприкінці 2023 р. (Закінчення. Початок у № 1)	33
---	----

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	48
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	49
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	67
Нагороди і відзнаки.....	68
Наукові видання НАН України.....	69
Новини української археології.....	70

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Горовий В. Удосконалення бібліотечних технологій у процесі розвитку інформаційної сфери суспільства.....	71
--	----

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Випереджати ворога у якості роботи з дронами – це одне з головних завдань року», – зазначив Президент України В. Зеленський.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Підсумки цього дня.

Перше. Вранішній селектор. Були, як зазвичай, доповіді з усіх напрямів державної роботи. Військові – щодо ситуації на фронті, щодо кожного напрямку інтенсивних боїв. Розвідка – поточні питання, окрема увага, звичайно, тому, що робить ворог, як тисне на своїх сателітів. Я вдячний усім нашим фахівцям, які здобувають для України актуальну спеціальну інформацію. Окрема розмова щодо дронів: питання виробництва, питання постачання, забезпеченості підрозділів. Зрозуміло, що це одне з головних завдань року – випереджати ворога у якості роботи з дронами. Що успішніші українські дрони, від FPV до стратегічних, то більше життів наших воїнів ми збережемо.

Друге. Провів нараду з Прем'єр-міністром Д. Шмигалем – по суті, стратегічну нараду щодо всього першого півріччя в роботі з нашими сусідами у Євросоюзі. Проговорили заплановані деталі міжурядової співпраці з Польщею, Словаччиною, Чехією, Румунією та Болгарією. Домовленості, які вже є. Домовленості, яких маємо досягнути. Дуже змістовно. Лідерство в політиці сусідства – це те, що додає лідерства всій державній політиці. І я вдячний кожному з наших сусідів – кожній країні, кожному лідеру, які готові до цілком прагматичних та взаємовигідних відносин і підтримують реалізацію наших домовленостей. Продуктивність із кожним сусідом у Євросоюзі потрібна. Сьогодні, до речі, відбулися перемовини з міністром закордонних справ Угорщини – на рівні керівника Офісу А. Єрмака та міністра закордонних справ України Д. Кулеби. Я вважаю, правильні перемовини. Взаєморозуміння та продуктивність у відносинах – це наш пріоритет. І також проговорили з главою уряду України заплановану роботу з донорами – зустріч відповідної координаційної платформи донорів тут, у Києві. Також заплановані конференції з реконструкції України, які відбудуться в лютому в Японії та у червні в Німеччині. На все півріччя українська позиція буде представлена достойно.

І третє за сьогодні. Говорив із Прем'єр-міністром Греції. Подякував за те, що Греція з нами, зі справедливістю та з міжнародним правом. У захисті від російської агресії принциповим є голос кожної нації, яка цінує мир і безпеку так само, як і ми. Обговорили з паном Прем'єр-міністром подальшу співпрацю України та Греції – двосторонню, а також і на рівні всієї Європи: в інституціях Євросоюзу, а також у Балканському регіоні – готуємо новий саміт Україна – Балкани. А також запросив Грецію приєднатися до організації Глобального саміту миру.

Я дякую всім у світі, хто допомагає! Дякую всім, хто працює заради України, заради наших воїнів, щоб у наших Сил оборони та безпеки України можливостей діяти ставало тільки більше.

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 29.01).*

Зустріч урядових делегацій України та Угорщини в Ужгороді

В Ужгороді керівник Офісу Президента України А. Єрмак, міністр закордонних справ Д. Кулеба та міністр закордонних справ і зовнішньої торгівлі Угорщини П. Сіярто провели зустріч із лідерами угорської громади Закарпаття й представниками церков.

А. Єрмак подякував представникам угорської громади за зустріч і спільні зусилля на шляху до перемоги над російським агресором. «Наша перемога буде досягненням усієї української нації, усіх людей, які наближають цей очікуваний день, – зазначив він. – Дуже важливо, що Угорщина безумовно підтримує нашу незалежність, суверенітет і територіальну цілісність. Є питання, але щодо цієї жахливої війни вони не є такими, що їх неможливо вирішити. Домовилися, що ми нікому, особливо нашим ворогам, не дамо шансу навіть подумати, що в дружніх сусідів, країн, які мають таку велику історію, є питання, які сьогодні можуть використовувати проти нас і проти Угорщини».

А. Єрмак наголосив, що українська та угорська сторони розпочали роботу над підготовкою зустрічі Президента В. Зеленського та Прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана. «Є терміни для комісії, яка існує на рівні міністрів закордонних справ: 10 днів – опрацювати всі питання, які сьогодні порушували. І за 10 днів ми будемо мати розуміння, що і як швидко можна вирішити для того, аби перейти до того, щоб відкрити нову сторінку в наших відносинах», – поінформував очільник Офісу Президента.

Міністр закордонних справ і зовнішньої торгівлі Угорщини зазначив, що ніколи до цього дня не мав змоги зустрітися з представниками угорської громади, які проживають на території України, тож цю зустріч він сприймає як дуже позитивний знак. «Я хочу подякувати всім вам, що протягом останніх дев'яти років голос угорської національної меншини на Закарпатті та в Україні чули всі», – зазначив П. Сіярто та окремо висловив подяку тим, хто працює в закладах освіти.

Він зазначив, що Україна й Угорщина прагнуть налагодити добросусідські відносини. «Ми повинні визнати, що керівництво України в грудні 2023 р. зробило надзвичайно важливий крок. Важко було досягти цього, але ми це дуже цінуємо», – наголосив міністр. Зокрема, П. Сіярто поінформував, що в співпраці з угорською громадою було сформульовано 11 пунктів, серед іншого, щодо використання мови національної меншини в усіх сферах життя, відновлення статусу національної школи та можливості

складання іспитів на атестат зрілості угорською мовою. Ці питання були передані представникам України й за 10 днів будуть обговорені на українсько-угорському міжурядовому рівні.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба зі свого боку назвав процеси, які відбуваються сьогодні в нашій країні, зміною філософії держави щодо національних спільнот. Як приклад він назвав ухвалення відповідного закону та готовність працювати з угорським урядом над питаннями, які залишилися. Д. Кулеба також відзначив подання Президентом до Верховної Ради законопроекту про множинне громадянство. Він висловив переконання, що всі, хто проживає в Україні, мають спільно її захищати, розвивати, поважати й цінувати.

Депутат Закарпатської обласної ради від Закарпатської обласної організації «КМКС» (Партії угорців України) Ю. Петей зі свого боку зазначила, що зустріч із міністром закордонних справ Угорщини на Закарпатті – це історична подія, тому що угорська громада почута.

Вона подякувала А. Єрмаку, Д. Кулебі та начальнику Закарпатської ОВА В. Микиті за розуміння потреб угорської національної меншини в регіоні. «Хочу подякувати за зміни до закону про нацменшини, за фінансування, усі програми підтримки в освіті, медицині», – зазначила Ю. Петей.

«Ви на нас можете покладатися, тому що ми – рівноправні громадяни України, законотворці, чесні, віддані. Ми тут є й будемо. І можете на нас розраховувати», – наголосила вона.

Голова Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства, депутат Закарпатської обласної ради від Закарпатської обласної організації «КМКС» І. Орос позитивно оцінила зміни у відносинах між Угорщиною та Україною. Зокрема, вона зазначила, що до подолання проблем регіону залучаються етнічні угорці. Депутат висловила переконання, що такий підхід сприятиме подоланню проблем, і констатувала, що хоч частково вони залишаються, але подолання вже відбувається. І. Орос зазначила, що підготувала ряд пропозицій, які передала членам міжурядової комісії, що працюватиме над розв'язанням проблемних питань, і висловила сподівання на успіх у цьому процесі (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 29.01*).

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Указ Президента України «Про історично населені українцями території Російської Федерації» в оцінках експертів і політиків

Щороку 22 січня Україна відзначає День Соборності, у день проголошення в 1919 р. Акта злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки.

Президент України В. Зеленський у привітанні з нагоди Дня Соборності 22 січня повідомив про підписання Указу «Про історично населені українцями території Російської Федерації».

За словами Президента України, потрібно робити кроки не лише для зміцнення соборності України та українського народу, а й дії задля соборності прав і свобод, правди про українців та історію України. «Заради цієї мети сьогодні мною підписано Указ “Про історично населені українцями території Російської Федерації”. Це повернення правди про історичне минуле заради українського майбутнього», – заявив Президент України (URL: <https://suspilne.media/666484-zelenskij-pidpisav-ukaz-pro-istoricno-naseleni-ukraincami-teritorii-rosijskoi-federacii>. 2024. 22.01).

Як інформують ЗМІ, текст Указу оприлюднено на сайті Президента. «Росія впродовж століть систематично вчиняла і продовжує вчиняти дії, спрямовані на знищення національної ідентичності, пригноблення українців, порушення їхніх прав і свобод, у тому числі на історично населених ними землях на Кубані, Стародубщині, Північній та Східній Слобожанщині в межах сучасних Краснодарського краю, Білгородської, Брянської, Воронежської, Курської, Ростовської областей Російської Федерації», – ідеться в Указі.

В. Зеленський доручив Кабінету Міністрів України розробити із залученням міжнародних експертів, представників Світового конгресу українців, учених, громадськості та внести на розгляд Ради національної безпеки і оборони України план дій щодо збереження національної ідентичності українців у Російській Федерації, у тому числі на історично населених ними землях (на Кубані, Стародубщині, Північній та Східній Слобожанщині в межах сучасних Краснодарського краю, Білгородської, Брянської, Воронежської, Курської, Ростовської областей Російської Федерації) (URL: <https://kievvlav.com.ua/news/prezident-doruchiv-uryadu-rozrobiti-plan-po-zberezhennyu-natsionalnoi-identichnosti-ukraintsiv-u-rosii>. 2024. 22.01).

Цей урядовий план має стосуватися, зокрема, «збору та вивчення фактів і свідчень про злочини, вчинені проти українців, що проживають

(проживали) на територіях Росії, історично населених етнічними українцями, про політику примусової русифікації, політичні репресії та депортації щодо українців, відновлення та збереження історичної пам'яті, у тому числі щодо утворення центру із зазначених питань».

Крім того, Указ передбачає активізацію роботи з протидії дезінформації та пропаганді Російської Федерації щодо історії та сьогодення українців у Росії та всіх поневолених нею народів. Для цього пропонується залучити вітчизняних і зарубіжних учених, експертів, представників української громадськості закордоном та організацій закордонних українців до підготовки й проведення заходів, спрямованих на розвінчування російських міфів про Україну. Також ідеться про розвиток взаємодії між українцями та поневоленими Росією народами.

Документ передбачає також забезпечення спільно з Національною академією наук України підготовки й поширення в Україні та світі матеріалів про понад тисячолітню історію українського державотворення, історичні зв'язки земель, населених етнічними українцями, з українськими національними державними утвореннями в різні історичні періоди. Ідеться й про висвітлення в навчальних програмах і підручниках для закладів освіти правдивої історії етнічних українців на історично населених ними землях у межах Російської Федерації.

За інформацією ЗМІ, також Міністерству закордонних справ України поставлено завдання забезпечити урахування положень цього Указу під час розроблення комплексної стратегії взаємодії України з українською всесвітньою спільнотою. Цей Указ Президента України підготовлено з урахуванням положень Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, відповідно до ст. 12 та п. 3 ч. 1 ст. 106 Конституції України.

Експерти й політики висловили різні оцінки Указу В. Зеленського. Одні вважають, що він є важливим кроком у захисті прав і свобод українців, які проживають на історично населених українцями територіях Росії. Інші вважають, що Указ може призвести до ескалації конфлікту між Україною та Московією.

Зокрема, як зазначила народний депутат України Є. Кравчук, цей документ має важливе міжнародне значення. «Указ Президента є символічний і цілком логічний. До речі, у мандаті Ради Європи є пункт про захист прав етнічних меншин, які проживають на територіях інших держав. Венеціанська комісія теж наголошувала на законодавстві про національні меншини. Росію вигнали з Ради Європи, вона вже не є її членом. Це той приклад, коли росіяни постійно розповідали, як утискають російськомовних. Але вони поневолили величезну кількість корінних народів, малих етносів», – наголосила народний депутат (URL: <https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeyu->

zakhist-prav-etnichnikh-menshin-u-sluzi-narodu-prokomentovali-ukaz-zelenskogo-pro-istorichno-naseleni-ukraintsyami-teritorii-rf. 2024. 22.01).

За її словами, росіяни жодним чином не сприяють збереженню національної самобутності етносів, які проживають на території РФ. «Це відбувалося за часи імперії, тривало в СРСР. Так само себе поводить сучасна Росія й зараз. Уряд має підготувати певну програму», – підкреслила Є. Кравчук.

Натомість у Росії Указ Президента В. Зеленського викликав істерію, а в телеграм-анонімів ряд питань і побоювань; там переконували, що Україна перетворюється на агресора, це черговий привід «захищатися» з боку росіян, адже Україна планує «напад» на Росію, а українська влада прагне повторити дії диктатора Путіна щодо «відновлення історичної справедливості» (URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/34076/2024-01-27-bielgorodska-narodna-respublika-staie-realnisty-u-propagandysty-pro-ukaz-pro-istorychni-ukrainski-terytorii-u-skladi-rosii>. 2024. 27.01).

Проте, як зазначив О. Сливенко, насправді в Указі про жодні так звані територіальні претензії навіть і не згадується – це радше крок, щоб про Україну почули, знали її історичне минуле у світі та не вірили стереотипам, що, мовляв, Українську державу «створили тільки в СРСР».

Щоправда, у Кремлі мають свою думку й запевняють, що не Росія агресор, а Україна. Зокрема, Песков заявив: «Територіальні претензії Зеленського до Росії – це не дурість, а спроба приховати проблеми».

Які саме проблеми приховує В. Зеленський, Песков не назвав. Щоправда, за нього це зробили в телеграм-каналах, які транслюють риторику Кремля. Саме у відповідь на цю заяву здебільшого намагалися описати проблеми на фронті: буцімто В. Зеленський не виконує вказівок «зовнішніх управлінців», а ті, незадоволені ситуацією, вимагають усе нових «звершень» від українського Президента. Тому, на думку анонімних телеграм-каналів, В. Зеленський наважився нібито оголосити війну Росії.

Відреагували й рупори Кремля, зокрема М. Симоньян, головний редактор пропагандистського медіа «Russia Today»: «На Кубань зазіхнув, на рідну мою! Ну, давай, приїжджай. Цікаво поглянути, як з тобою наші козаки поговорять».

Медведев, російський експрезидент, також прокоментував ініціативу. Він узагалі заперечив існування України, пояснюючи, що жодних українців у Росії «немає», бо все українське населення – це «насправді росіяни». За його словами, В. Зеленський підписав Указ про територіальні претензії до Росії на землі, «історично заселені українцями». «Тут і коментувати нічого, оскільки українці – це росіяни, а Малоросія – це частина Росії. А головному українцю пора зав'язувати. Так він скоро Канаду приєднає», – зазначив Медведев (URL: <https://tsn.ua/exclusive/kak-poluchit-ukrainskiy-pasport-istorichniy-ukaz-zelenskogo-rozirvav-rosiyan-2497954.html>. 2024. 22.01).

У свою чергу губернатор Курської області Р. Старовойт заявив, що Указ В. Зеленського є «пересмикуванням історії». «Спроби висунути

територіальні претензії на Курську область – проти здорового глузду», – написав він. Треба зазначити, що уважні спостерігачі звернуть увагу на дуже промовисте прізвище цього чиновника, яке беззаперечно має українське походження та пов'язане з войтом – очільником магістратів у містах України, що мали Магдебурзьке право в складі Великого князівства Литовського й Речі Посполитої. Якби він прослідкував своє походження, тоді й здоровий глузд знайшовся. Тим паче що про територіальні претензії як раз і не йдеться. Однак вимоги пропаганди інші. Тому Р. Старовойт зазначив, що дії В. Зеленського нібито є зайвим доказом необхідності проведення так званої СВО. «Україна є маріонеткою сил, які хочуть зруйнувати Росію та відібрати в неї історичні землі», – заявив губернатор Курщини (URL: <https://espresso.tv/suspilstvo-zaradi-pravdi-pro-istoriyu-zelenskiy-pidpisav-ukaz-pro-istorichno-naseleni-ukraintsyami-teritorii-rf>. 2024. 22.01).

Таку риторику заперечують історики й експерти. Зокрема, історик В. Грибовський наголошує, що в давнину заселяли Кубань козаки-запорожці, або козаки-чорноморці, – вони мігрували після зруйнування Запорозької Січі. Потім були на службі в Російській імперії. Саме цей край зазнав чи не найбільшої русифікації, нищення національної самобутності, переписування українських прізвищ на російський манір тощо. Тому Указ Президента України дає можливість більш глибоко дослідити проблему.

Як свідчать історичні факти, українці зазнавали утисків не лише на території сучасної України, а й на території Росії. У 1926 р. на Північному Кавказі проживало 3 107 000 українців, із них 1 412 276 лише на Кубані. Існувало багато українських шкіл, які перебували під юрисдикцією М. Скрипника – як тодішнього наркома освіти. У Краснодарі працював Український педагогічний інститут, у станиці Полтавській – педагогічний технікум. У грудні 1929 р., під час загальної культурної чистки в Україні, заарештували деяких науковців кубанського походження. У 1932–1933 рр. місцева преса (зокрема, газета «Молот») уже рясніла звинуваченнями багатьох визначних осіб у «місцевому націоналізмі». На початку 1933 р. було арештовано чимало партійно-державних і культурних діячів, у тому числі майже всіх професорів українських навчальних закладів. Російська мова стала витіснити українську як мова навчання. Між 1933 та 1937 р. всі 746 українських початкових шкіл на Кубані перетворили на російські. Роздавлена, знелюднена депортуваннями, повністю денаціоналізована Кубань потерпіла, мабуть, більше, ніж інші регіони. Можна стверджувати, що влада досягла тут повної перемоги над місцевим населенням. Після Другої світової війни цей процес тривав. Останніми роками на землях, колись заселених українцями, усе українське знищувалося. Називатися українцем стало занадто небезпечно.

Щоправда, як зазначає політичний оглядач Ю. Вишневський, Указ Президента України не розв'язує проблеми в одночасі. Він не має прямої дії. «Це лише Указ про те, що колись у невизначеному майбутньому має з'явитися проєкт “плану дій”». Якщо цьому проєкту пощастить, його схвалить

РНБО, а рішення РНБО буде введено в дію президентським указом. І лише тоді правда почне повертатися», – зазначив політичний оглядач (URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/tretya-popytka-zachem-zelenskomu-mnozhestvennoe-grazhdanstvo-dlya-diaspory-22012024-494611>. 2024. 22.01).

За його словами, складання плану дій, мабуть, займе не один місяць. Адже згідно з Указом, Кабмін має залучити до цієї роботи міжнародних експертів, представників Світового конгресу українців, науковців, громадськість. Жодного конкретного терміну, до якого план має бути готовий, в Указі не названо. Можна припустити, що план дій буде затверджено рішенням РНБО та президентським указом рівно через рік, тобто на наступний День Соборності. «І лише тоді розпочнеться реалізація тих заходів, які, згідно з нинішнім Указом, мають бути передбачені у майбутньому плані дій... Ось коли цей план дій буде затверджено, тоді можна буде казати, що ініціатива Зеленського почала працювати на користь України. А поки що це просто піар-акція Президента, який наприкінці п'ятого року свого правління згадав про етнічних українців у РФ, щоб продемонструвати креатив на День Соборності», – наголосив політичний оглядач.

У свою чергу старший науковий співробітник Національного музею історії України у Другій Світовій війні Р. Кабачій вважає, що Указ «Про історично населені українцями території Російської Федерації», що був підписаний українським Президентом, є «своєрідним тролінгом», оскільки в умовах війни йдеться насамперед про те, щоб повернути свої території та щоб люди відчували себе українцями на своїй землі в кордонах 1991 р. «Я досить скептично до нього (Указу) ставлюся, бо як держава Україна 30 років нічого не робила (у цьому напрямі). Мало того, закривала консульства на етнічних землях, наприклад у білоруському Бресті. Щодо українців у Росії, там увесь час проти них відбувалася наруга, закривалися товариства, бібліотеки, вилучалися книги, і Україна фактично не мала впливу на цей процес», – зазначив експерт (URL: <https://www.stolica.news/svoieridnyu-trolinh-navishcho-zelenskomu-ukaz-pro-ukrainski-zemli-v-rosii-dumka-istoryka>. 2024. 22.01).

На його думку, сьогодні Президент до Дня Соборності вирішив натякнути, що українці є в Росії. «Фізично вони, можливо, і є на цих землях, але вони одурманені пропагандою не менше за етнічних росіян... Тому серйозного ефекту на них навряд чи буде. Нам треба працювати з тими українцями, які відчують зв'язок з Україною, а це західні діаспори, щоб наші люди не розчинилися. У Росії якесь українське відродження буде можливим, коли РФ розпадеться. Лише так», – заявив Р. Кабачій.

Натомість історик, автор ютуб-каналу на історичну тематику, офіцер 3 окремої штурмової бригади О. Алфьоров вважає, що Указ сам по собі запускає безліч процесів, які дають змогу Україні по-іншому демонструвати свою історію світові. Водночас документ і порушує величезну кількість питань до Росії. «Указ допомагає продемонструвати, що нинішня територія

України є значно меншою, ніж ареал проживання етнічних українців. Він показує, що українська діаспора в Росії свідомо винищувалася та зазнавала значних утисків», – зазначив він (URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/34076/2024-01-27-bielgorodska-narodna-respublika-staie-realnistyu-propagandysty-pro-ukaz-pro-istorychni-ukrainski-terytorii-u-skladi-rosii>. 2024. 27.01).

На його думку, Україна показуватиме, що вона держава з давньою історією, різноманітною культурою, що не лише Кремль має право апелювати до історії. Дослідження і висвітлення історичних фактів може показати Росію як агресивну, колонізаторську, свавільну щодо виконання міжнародних норм державу.

У свою чергу С. Плохій, професор кафедри української історії в Гарвардському університеті, зауважив, що Указ також стосується безпекових питань. Скажімо, якщо Росія розпадеться через внутрішні чвари, то Україні важливо створювати «безпекові зони» на власних кордонах. Мається на увазі лояльно налаштоване населення до України.

Політолог В. Фесенко заявив, що Указ Президента України «Про історично населені українцями території Російської Федерації» є відповіддю російській пропаганді на політичне обґрунтування окупації та анексії українських земель, які вони називають «історично руськими». Президент нагадує, що Україна має історичні землі в складі Росії. «При цьому ми діємо інакше, ми нагадуємо, ми не воюємо і не претендуємо на ці землі... Ми нагадуємо, що російська імперія та Радянський Союз насильно приєднували й знищували все українське на цих землях», – зазначив В. Фесенко (URL: <https://www.google.com/search?q>. 2024. 22.01).

За його словами, цей Указ доречний, це інструмент інформаційний і ідеологічний у пропагандистській боротьбі проти російської навали. І це дає можливість інформувати світову спільноту про історично населені українцями землі. Адже в багатьох країнах світу домінує російська пропаганда, яка заявляє про справедливість територіальних претензій Росії до України.

На думку політолога, реалізація цього Указу дасть можливість надавати інформацію про ті проблеми, які існують на історично заселених українцями землями, і про агресивну антиукраїнську політику Росії.

В. Фесенко наголосив, що в Указі не йдеться про територіальні претензії щодо Росії. В Україні немає загарбницьких намірів. Є намагання лише усунути ту культурну й соціальну несправедливість, яку здійснює Росія.

Експерти Центру протидії дезінформації також наголошують, що Росія десятиліттями спотворювала історію України, активно вчиняла та продовжує вчиняти дії, спрямовані на знищення національної ідентичності, пригноблення українців, порушення їхніх прав і свобод, зокрема на історично населених ними землях Краснодарського краю, Белгородської, Брянської, Воронежської, Курської, Ростовської областей Російської Федерації.

Українці століттями заселяли територію російської імперії, створивши такі населені пункти, як Новочеркаськ, Ростов-на-Дону, Таганрог, а в Сибіру та на Далекому Сході були однією з найбільших національних груп (URL: <https://cpd.gov.ua/main/shho-dovodyt-ukaz-pro-istorychno-naseleni-ukrayinczyamy-terytoriyi-rosiyi>. 2024. 22.01).

За словами експертів, недарма після початку повномасштабного вторгнення російські окупанти запровадили в навчальних закладах на тимчасово окупованих територіях «Розмови про важливе», на яких дітям промивають мізки історіями про «захист» російськомовних людей на «споконвічно російських землях» від «українських нацистів», намагаючись у такий спосіб виправдати власноруч розв'язану війну. Не дивно, що поновлення історичної справедливості про території України, які входять до РФ, стало таким актуальним для українців на тлі другого року війни та масової депортації українців і їхніх дітей до віддалених куточків РФ. Символічно, що підписання Указу відбулося на 105-ту річницю Дня Соборності України. Адже для українського патріота ідея соборності була й залишається базовою національною цінністю та означає дбати про те, що може українців об'єднувати, надихати, робити сильнішими. Саме втіленню цієї мети сприятиме Указ Президента як черговий практичний крок для зміцнення соборності України, прав, свобод та історичної правди нашого народу.

Експерти наголошують, що зміст Указу повністю відповідає положенням Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. Наголошуючи на необхідності дотримання РФ міжнародних зобов'язань щодо забезпечення українцям, які проживають на її територіях громадянських, соціальних, культурних та релігійних прав, у тому числі права на отримання освіти українською мовою і вільного спілкування в побуті, доступу до україномовних медіа, права на мирне зібрання, наближає нас до стандартів ЄС та виконання умов до його приєднання.

Тож Указ Президента України про офіційне визначення історично населених українцями територій Росії став певною відповіддю Кремлю на спотворення історії та національної ідентичності українців у РФ, зокрема на історично населених ними землях. Перед науковою спільнотою, українським суспільством і державою постає важливе завдання повернення історичної правди, що допоможе подолати нав'язані стереотипи й дасть можливість Україні зайняти гідне її історії та звершень українського народу місце серед інших країн Європи.

Візит Прем'єр-міністра Польщі Д. Туска до України в оцінках експертів і політиків

Прем'єр-міністр Польщі Д. Туск 22 січня з робочим візитом відвідав Україну. Це був перший його візит поза межі Європейського Союзу з моменту призначення на посаду глави польського уряду. «У нас є багато двосторонніх питань для обговорення, включаючи інтереси, – зазначив Д. Туск після прибуття до української столиці. – Є певні конфлікти інтересів, ми це добре знаємо й будемо про це говорити, але не лише в дусі дружби, яка очевидна, а й з налаштованістю розв'язати ці проблеми якомога швидше, а не підтримувати чи примножувати їх».

Очевидно, що під конфліктами інтересів польський Прем'єр передусім мав на увазі позицію польських перевізників та фермерів, які лише напередодні візиту Д. Туска до Києва припинили блокаду кордону між двома країнами. Польському уряду після тривалих переговорів і з мітингувальниками, і з українськими урядовцями вдалося досягнути компромісу. Однак проблему поки не розв'язано до кінця, адже питання експорту української агропродукції до Польщі та транзитом через її територію досі не врегульовано. Нині Польща заборонила експорт зернових, ріпаку, соняшнику й кукурудзи з України. У межах компромісу Київ пропонував почати ліцензувати продаж цих товарів, однак відповіді на цю пропозицію не надійшло.

Не менше питань накопичилося й стосовно історичного порозуміння двох народів. Ще кілька років тому президентам двох країн вдалося досягти домовленості в справі зняття мораторію на пошуково-ексгумаційні роботи щодо жертв конфлікту на Волині 1943 р. Однак мораторій так і не було знято через те, що польська сторона так і не зробила свою частину домовленостей – не відновила в початковому вигляді поховальну плиту на могилі українських бійців на горі Монастир (URL: <http://www.golos.com.ua/article/376409>).

Важливими у двосторонніх відносинах є також питання євроатлантичної інтеграції України, розвитку оборонної співпраці, підтримки та повернення додому українських біженців тощо. Тож очевидно, що перед Д. Туском під час візиту до Києва стояло важливе питання: якщо не перезавантажити відносини між двома країнами, то принаймні додати позитивних імпульсів для зрушення з мертвої точки багатьох питань.

Варто зауважити, що візиту Д. Туска в Україну передувала двостороння зустріч президентів Польщі та України на полях Всесвітнього економічного форуму в Давосі. Як повідомили в канцелярії А. Дуди, лідери говорили «про поточну ситуацію на фронті і в суспільстві» та потреби України для подальшого спротиву, а також обговорювали майбутній візит до

Києва Д. Туска. А. Дуда зазначив, що вони з Д. Туском уже мали кілька розмов щодо міжнародної політики Польщі, зокрема й щодо України.

«Запевнив Президента В. Зеленського, що ця політика буде стабільною і що це продовжить бути політикою підтримки України, що він може безпечно починати спілкування з Прем'єр-міністром Д. Туском у Києві вже за кілька днів», – зазначив Президент Польщі, який, на відміну від Д. Туска, що є лідером ліберальної партії «Громадянська платформа», представляє консервативну «Право і справедливість» і фактично є політичним опонентом нинішнього Прем'єр-міністра (URL: https://ukrrudprom.com/digest/Povertamosya_do_realzmu_shcho_zmnit_vzit_Tuska_v_Ukranu.html).

Під час візиту до Києва Прем'єр-міністр Польщі Д. Туск мав зустрічі з Президентом України В. Зеленським і Прем'єр-міністром Д. Шмигалем, за підсумками яких зробив ряд важливих заяв. Глава польського уряду визнав, що останнім часом між Варшавою та Києвом непрості відносини, тож він приїхав, аби довести, що Польща – найнадійніший і найстабільніший союзник України.

«Як ви знаєте, те, що це мій перший візит, не випадково. Для мене було абсолютно природно й очевидно, що я маю насамперед відвідати Київ на посаді старого-нового Прем'єр-міністра Польщі. З різних причин: не лише на знак солідарності й дружби. Річ у тому, що ми маємо очевидний факт: конфлікт між добром і злом. Є чорне і біле – я маю на увазі війну Росії проти України. І моє завдання сьогодні тут, у Києві, у Європі, у Польщі, пояснити всім державам і лідерам, що сьогодні немає місця для симетрії чи нейтралітету, що весь вільний світ має допомагати Україні в усіх сферах, бо це наш спільний інтерес», – зазначив Д. Туск (URL: <https://www.5.ua/polityka/vizyt-donalda-tuska-v-ukrainu-pro-shcho-premier-polshchi-domovyvsia-z-zelenskym-siuzhet-321213.html>).

Він підкреслив, що нині від України залежить безпека всього Європейського континенту. «Якщо комусь не байдужа свобода, права людини, верховенство права, демократія, він має сьогодні підтримувати Україну всіма доступними засобами в її боротьбі з Росією», – заявив польський Прем'єр, звертаючись до західних партнерів.

Прем'єр-міністр Польщі заявив, що домагатиметься вступу України до Євросоюзу, «щоб увесь ЄС ставився до українських амбіцій дуже серйозно». «Ми досягли згоди з Президентом щодо ролі Польщі, яка намагатиметься допомогти в усіх аспектах процесу вступу, щоб повноправне членство України у ЄС стало фактом якомога швидше», – зазначив Д. Туск (URL: https://lb.ua/world/2024/01/23/595079_tusk_ukraini_blokada_polshchi_chi.html).

Важливі меседжі прозвучали й щодо подальшої підтримки України Польщею в протистоянні російській агресії. Д. Туск повідомив, що Польща готує для України новий оборонний пакет, також вироблятиме необхідні для оборони обладнання та матеріали. Прем'єр-міністр зауважив, що сторони разом шукатимуть фінансування й не уникатимуть комерційних правил, коли

йтиметься про польські постачання в Україну, і що завдяки цьому разом дбатимуть про безпеку та спільні інтереси.

«Польща неодноразово повторювала: кожна держава у Європі та Захід у цілому мусять відповісти на виклики, які нам кинула Росія. Найближчими місяцями й роками це будуть також виклики військові та логістичні для всього вільного світу. Росія матиме велику перевагу в озброєнні, і від цього ми всі програємо. Тому Польща й Україна розвиватимуть спільні проєкти – будуватимуть підприємства, інвестуватимуть в українські та польські компанії, що працюватимуть заради збільшення наших оборонних спроможностей», – зазначив Д. Туск.

«Є новий польський оборонний пакет. Ми цінуємо таку незмінну допомогу. Є нова форма нашої взаємодії заради більшого масштабу закупівель зброї для українських потреб. Це польський кредит для України. Обговорили ми сьогодні з паном Прем'єр-міністром і можливості щодо спільного майбутнього виробництва зброї», – відзначив у цьому контексті В. Зеленський.

Очільник польського уряду наголосив на важливості спільних бізнес-проєктів і повідомив, що Польща планує взяти участь у відбудові України. Крім того, Д. Туск повідомив про призначення депутата П. Ковалю уповноваженим уряду Польщі з питань відбудови України.

Не оминули лідери увагою й дразливі питання торгівлі між обома державами. Ідеться про блокаду кордону польськими перевізниками та заборону на імпорт українського зерна з боку Варшави. Нині Польща вимагає від Євросоюзу повернути мито на ввезення сільськогосподарської продукції з України. Д. Туск обіцяє шукати практичні рішення, як це роблять друзі, щоб не залучати до процесу міжнародні інституції.

«Президент Зеленський добре знає, що в Польщі різні емоції, конфлікти. Це ж демократія. Нещодавно були вибори, теж дуже емоційні. Але в одному ніхто в Польщі не має сумнівів: треба всіма доступними засобами підтримати Україну в її боротьбі з Росією, бо ставкою в цій боротьбі є безпека Польщі та польського народу», – наголосив Д. Туск.

В. Зеленський подякував уряду Польщі за спроби врегулювати складну ситуацію на польсько-українському кордоні. «Ми розуміємо всю складність причин, які викликають таку ситуацію, але ми також звертаємо увагу на загрозу нашим народам. Варто, щоб ми разом розв'язували всі проблеми заради спільних інтересів. Ми з Прем'єр-міністром домовилися, що всі критичні питання можна вирішувати на рівні уряду, робота над цим розпочнеться найближчим часом» (URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/3321827>).

Говорили також про давно наболіле історичне минуле. Іноді драматична історія не повинна заважати спільним інтересам Польщі й України, наголошує Д. Туск. Тож обіцяє надалі обговорювати історичні питання із «взаємною делікатністю» та зосереджуватися на спільному майбутньому. Адже без незалежної України немає безпечної Польщі і

Європи, зазначає польський Прем'єр. Тому обіцяє зробити все, щоб допомогти Україні вистояти в цій війні та відновити свою цілісність.

Питання двосторонньої співпраці Д. Туск обговорив також з Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем. «Сьогодні з паном Прем'єр-міністром обговорили багато питань двосторонньої співпраці. Важливо, що вона є і має бути взаємовигідною. Це і питання безперешкодного руху товарів через наші кордони, на сьогодні вважаємо питання вирішеним, кордон розблоковано, а спільна робота дає результат» – зазначив він.

За словами українського Прем'єра, наша держава пообіцяла докласти максимум зусиль, щоб не нашкодити та підтримати польських фермерів і перевізників. «Ми також очікуємо, що й Польща зробить кроки для зняття обмежень для українських фермерів і виробників. Україна запропонувала механізм верифікації експорту агропродукції, відповідно до рішення ЄК, такий механізм уже ефективно працює з Румунією та Болгарією, і ми також пропонуємо його використовувати в наших взаємовигідних відносинах», – заявив Д. Шмигаль (URL: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183471,30620060,1055-1077-1088-1077-1079-1072-1074-1072-1085-1090-1072-1078-1077-1085-1085-1103.html>).

Він зазначив, що Україна закликає Єврокомісію продовжити заходи з лібералізації торгівлі для України та перевезень. «Зі свого боку ми маємо у Верховній Раді законопроект, який робить відповідним європейським директивам наші логістичні й транспортні норми та зобов'язання», – зазначив Прем'єр.

За словами Д. Шмигалья, Україна й Польща залишаються відданими розбудові логістики та прикордонної інфраструктури. «Ми обговорили й хочемо запровадити спільний митний і прикордонний контроль, обмін митними базами даних, даними, а також продовжити модернізацію наших пунктів пропуску. Крім того, ми обговорили питання створення нових чотирьох пунктів пропуску, на додачу до 14 нинішніх», – зазначив він.

Український Прем'єр запропонував розглянути можливість участі Польщі в будівництві автобану Краковець – Львів – Броди – Рівне. «Він має стати продовженням найдовшої польської автомагістралі, яка є продовженням і частиною пан'європейського коридору Е 40. Запрошуємо польський бізнес долучитися до будівництва на умовах концесії», – зазначив Д. Шмигаль.

Глави урядів також домовилися про посилення співпраці на рівні міжурядової роботи. «Домовилися робити це на регулярній основі в тих місцях, де зручна логістика на території Польщі та України проводити координаційні міжурядові зустрічі, а також посилити роботу міжурядової комісії. Вдячний за запрошення до Варшави з офіційним візитом, а також до проведення там відповідних міжурядових консультацій і зустрічей», – зазначив Д. Шмигаль.

Також він наголосив, що говорив з Д. Туском про перезавантаження відносин між урядами України та Польщі. «Це відбувається на умовах

рівності та взаємодопомоги, партнерства й спільної мети, незалежності та добробуту країн і народів. Ми стратегічні партнери, союзники й друзі. Україна надзвичайно вдячна за допомогу в ці непрості часи», – зазначив Прем'єр і подякував Д. Тускові за візит та позицію щодо підтримки нашої країни.

Д. Шмигаль акцентував увагу також на тому, що від початку повномасштабної війни Польща надала Україні озброєння й техніки на суму майже 3,5 млрд дол. Ідеться про сотні танків, літаків, гелікоптери, системи протиповітряної оборони, зенітно-ракетні комплекси, БМП, БТР, протитанкові засоби, артилерію та боєприпаси.

Д. Туск у рамках візиту підкреслив, що «немає нічого важливішого за військову підтримку України – це справа номер один». Польський Прем'єр наголосив, що для нього важливо сформуванню відчуття, що Польща є найнадійнішим і найстабільнішим союзником «у цій смертельній сутичці зі злом».

Ряд українських і польських експертів та політичних оглядачів зазначають, що візит Д. Туска до Києва став початком перезавантаження українсько-польських відносин. Зокрема, на думку українського політолога Є. Магди, візит польського Прем'єр-міністра до Києва може посприяти покращенню відносин між двома країнами, які, як зазначає експерт, за останні місяці значно погіршилися. Керівник Київського інституту світової політики в інтерв'ю Польському радію наголосив, що останнім часом польсько-українські відносини йшли на спад. На його думку, візит Д. Туска в Україну, а також попередня зустріч президентів В. Зеленського та А. Дуди, скоріше, зупинили цю тенденцію. Водночас, як він додав, було б наївно думати, що відносини одразу досягнуть ідилічного стану.

У Києві і Прем'єр-міністр Д. Туск, і Президент В. Зеленський оголосили, що складні питання імпорту українського зерна, а також блокади на польсько-українському кордоні буде вирішено. Є. Магда наголошує, що для цього обидві сторони мають підходити до проблем прагматично – українська сторона має розуміти, що є інтереси й польської сторони, а поляки мають розуміти, що війна, яка триває, дуже виснажує Україну ([URL: https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/3321911](https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/3321911)).

Дуже символічно, що візит Прем'єр-міністра Республіки Польща Д. Туска відбувся у святковий для України день – День Соборності, заявив політолог В. Фесенко. «Звісно, візит нового польського Прем'єра – це візит солідарності між нашими країнами», – відзначив він ([URL: https://uatv.ua/uk/pryyizd-tuska-do-kyyeva-tse-vizyt-solidarnosti-mizh-polshheyu-ta-ukrayinoyu-politolog](https://uatv.ua/uk/pryyizd-tuska-do-kyyeva-tse-vizyt-solidarnosti-mizh-polshheyu-ta-ukrayinoyu-politolog)).

В. Фесенко підкреслив, що в Польщі нині непростий, а десь навіть суперечливий внутрішньополітичний контекст, бо хоч вибори й закінчилися, але боротьба двох провідних політичних сил триває. Тому дуже важливо, що і Прем'єр-міністр Польщі, який представляє новий правлячий табір у країні, і Президент Польщі А. Дуда, який належить до колишньої правлячої партії,

підтримують Україну. А. Дуда в Давосі брав участь в українських заходах, відвідав разом з Президентом В. Зеленським виставку в Українському домі, брав участь в українському сніданку. Тепер ми бачимо візит польського Прем'єра, який дає змогу констатувати, що навіть гостро конкуруючі польські партії підтримують Україну.

«Це консенсус у Польщі – підтримка України в боротьбі з російською агресією. І підписаний документ або анонсоване рішення щодо чергового пакета військової підтримки – це якраз фактичне підтвердження того, що Польща продовжує конкретну, предметну допомогу нашій країні. І для нас дуже важливо, що Польща приєдналася до заяви “Великої сімки”. Напевно, у перспективі безпековий договір (як було підписано між Україною та Великою Британією) буде підписано між Польщею та Україною. У цьому національний інтерес обох країн, у нас спільний противник, спільні загрози з боку Росії. У нас і так уже була безпекова співпраця, а зараз її просто треба конкретизувати й закріпити на законодавчій основі та міжнародно-правовій основі, на основі двостороннього договору», – резюмував В. Фесенко.

За словами Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща у 2014–2022 рр. А. Дешиці, на сьогодні ми маємо хороший шанс для того, щоб розпочати співпрацю з новим урядом Д. Туска, який є набагато прагматичнішим і набагато більш проєвропейським за попередній польський уряд. Він розуміє загрозу, що несе ситуація в Східній Європі. «Адже загрозу несе Росія, російська агресія, безпеці і для України, і для Польщі, і для цілого регіону. Тому це, власне, шанс, який потрібно якнайшвидше використати» (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajina-polshcha-ekspozol-deshchicya-rozproviv-yak-dosyagnuti-kompromisu-z-uryadom-tuska-50378714.html>).

Очевидно, зазначає експосол, не варто чекати того, що польський уряд одразу змінюватиме свою позицію, стане одразу на бік України та почне прихильно ставитися до розв'язання проблем, які мають українські перевізники чи агротрейдери. Тому що польський уряд дбатиме про інтереси своїх виробників і своїх фермерів. «Але ми як держава повинні захищати інтереси своїх автоперевізників, виробників сільськогосподарської продукції, експортерів. І я думаю, що тут нам потрібно чітко представити свої позиції, стояти на них твердо й шукати шляхи вирішення з урахуванням того, що змінилися також й інші обставини. Це те, що Україна відкриває переговори про членство у Європейському Союзі. І це законодавство і правова база, які є у Європейському Союзі, будуть тепер поширені і на Польщу, і на Україну. Тому потрібно це брати до уваги», – зазначає А. Дешиця.

Щодо намірів Польщі доєднатися до декларації G7 про гарантії безпеки та підписати двосторонню безпекову угоду з Україною, А. Дешиця зауважує, що поки це лише заява, але до цього часу Польща ані на рівні Президента, ані на рівні попереднього уряду таких заяв і таких підтверджень не робила. Але зараз, якщо йдеться про питання безпеки та підтримки України, відзначається достатньо прихильна й консолідована позиція як на рівні уряду, так і на рівні Президента Польщі, незважаючи на те що всередині

країни між ними є певні тертя. Тому, на думку експосла, така безпекова угода буде підтримана і Президентом, і урядом, і парламентом Польщі (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tusk-kyuiv-pochatok-ukrayinsko-polski-vidnosyny/32787228.html>).

Дуже важливою, на думку А. Дешиці, є координація військової, гуманітарної допомоги Україні – і не тільки в часи війни, але також участь польських фірм у відбудові України, тому що це будує перспективу наших відносин на майбутнє. І те, що на чолі цієї структури стане П. Коваль, дуже позитивне й правильне рішення, бо він дуже добре знає Україну, українську історію, великим прихильником українсько-польської співпраці та членства України в НАТО та ЄС. І якщо до цього ще додати те, що він координуватиме участь польських фірм у відбудові України, це означає, що ми маємо дуже доброго експерта та професіонала на цій посаді, переконаний експосол (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tusk-kyuiv-pochatok-ukrayinsko-polski-vidnosyny/32787228.html>).

Візит Прем'єр-міністра Д. Туска однозначно сприятиме перезавантаженню відносин України та Польщі, вважає польський політичний аналітик, доктор історії, заступник директора Центру діалогу ім. Ю. Мєрошевського Л. Адамські. По-перше, важлива символіка: це перший його візит до столиці іншої країни на посаді Прем'єра. Поїздка до Брюсселя була як до столиці Євросоюзу, а не до столиці Бельгії. По-друге, з боку української та польської сторін пролунали обіцянки, які дають змогу говорити, що відбулася робота над помилками, яких допустилися Україна й Польща протягом минулого року (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2024-01-22/perezagruzku-zakazyivali-s-chem-donald-tusk-priehal-v-kiev/56160>).

Так, проблема з блокадою кордону рухається до розв'язання – принаймні страйк польських перевізників призупинено на 1,5 місяця. Щодо збіжжя, то тут інша справа, каже Л. Адамські, бо існує об'єктивний і явний конфлікт інтересів між дрібними польськими фермерами й великими українськими агрохолдингами. «Звісно, для України експорт збіжжя є важливим, бо це джерело доходів, іноземної валюти, і взагалі Україна – це аграрна країна. Але й Польща – теж аграрна країна. Ба більше, наші фермери мають по 10–15 га і господарюють на гірших ґрунтах, ніж українці. І в Польщі не хочуть, щоб саме Польща найбільше з усіх країн ЄС постраждала від необмеженого відкриття європейського ринку для продукції з України. Перед тим як Польща увійшла до ЄС, вона вела довгі переговори про адаптацію до умов ринку ЄС. Звісно, Україна хотіла б, щоб це відбулося якомога швидше. Але важливо, щоб Київ і Варшава розмовляли про це в дусі діалогу. І щоб Київ не вважав, що Брюссель, чи Берлін, чи інші сторони зможуть натиснути на Варшаву», – зазначає польський аналітик.

Він також звертає увагу на те, що на зустрічі в Києві Д. Туск пообіцяв з боку Польщі посилення військової допомоги й навіть надання Україні двосторонніх гарантій безпеки. При цьому Л. Адамські зауважує, що «уряд

Д. Туска міг би підвищити внутрішньополітичну ціну підтримки України, враховуючи кількість наданої допомоги та брак зі сторони України чіткої згоди на ексгумацію та перепоховання кісток поляків, убитих УПА, хоча цього постійно домагається велика частина польського суспільства». Але, з іншого боку, «є теж абсолютно очевидним, що якби, не дай Боже, Путіну вдалося б підкорити Україну, тоді ризик великої війни з країнами НАТО зріс би неймовірно сильно. І Польща, як країна, яка межує з Росією та Білоруссю, була б однією з перших жертв цього конфлікту. Я, звісно, сподіваюся, що НАТО виграє війну з Росією, але ціна, яку Польща заплатить, буде незрівнянно вищою, ніж ціна сьогодні. Тож хоча Польща під захистом НАТО, але можливий початок війни – це руйнація країни і велика кількість жертв. Тому ми повинні робити все, щоб перемогти Росію сьогодні завдяки силі України та українських солдат.

Підтримка України – це сьогодні те, що об'єднує консерваторів та партії урядової коаліції, серед яких переважно ліберали. На щастя, відповідальні поляки й польська політична еліта розуміють загрозу, яку несе Росія. Нині в Польщі тривають внутрішні суперечки. І загроза від них для України полягає в тому, що вони послаблюють польську державу, а отже, складніше їй буде надавати допомогу Україні та захищати саму себе. Послаблюють вони й польську політичну культуру, відволікають енергію та час від проєктів, направлених на підвищення обороноздатності. Вони об'єктивно некорисні. І не бачу наразі жодних перспектив, щоб протягом найближчих місяців це напруження зменшилося. Але польські сварки не означають те, що поляки забудуть про Україну», – запевняє політичний аналітик.

Водночас політичний оглядач видання «Dziennik Gazeta Prawna» М. Потоцький вважає, що перезавантаження відносин між Україною та Польщею, яке був покликаний здійснити візит Д. Туска до Києва, поки не відбулося. «На спільній пресконференції я не побачив якоїсь конкретики щодо наших складнощів. Щодо проблем, пов'язаних із зерном, транспортом, історичними проблемами. Говорили про те, що “ми розуміємо, ми будемо працювати, шукати компроміс у двосторонніх розмовах, залучати міжнародні інститути”».

Політоглядач сподівався, що буде оголошено конкретні кроки хоча б щодо однієї з проблем. Але, на його думку, цього не сталося. «Натомість було сказано багато того, що ми вже й так знаємо: що Польща й надалі підтримуватиме Україну на шляху до Євросоюзу та у війні проти російської агресії», – зазначив М. Потоцький (URL: https://ukrrudprom.com/digest/Povertamosya_do_realzmu_shcho_zmnit_vzit_Tuska_v_Ukranu.html).

Погоджуються з польським експертом й експерт-міжнародник В. Воля. «Між нашими країнами існують проблеми, і візит Туска – це перша спроба знайти шлях до їх розв'язання. Конкретики під час візиту я не почув. Можливо, будуть дані якісь доручення міністрам».

Позитивним моментом візиту Д. Туска обидва експерти назвали заяву про попередні домовленості щодо спільного виробництва зброї. «Для мене цікавий момент – спільне виробництво зброї. Тут виникають декілька питань. На чий території працюватимуть підприємства, хто вкладатиметься фінансово у виробництво та чи готова Польща ділитися з Україною своїми технологіями», – зазначає В. Воля. На думку експерта, Польща зацікавлена, щоб зброя вироблялася на її території, але про виробництво зброї в Україні казав і В. Зеленський.

Експерти позитивно оцінили приєднання Польщі до гарантій безпеки. «Мабуть, чи не єдиний конкретний момент – Польща зрештою приєдналася до групи G7 щодо так званих гарантій безпеки для України. Я так розумію, що тепер стартують розмови щодо цього між Варшавою та Києвом», – зазначив М. Потоцький.

На думку експерта, це доволі цікавий процес, оскільки спочатку Польща була чи не найбільшим лобістом щодо надання Україні гарантій до вступу в НАТО. Потім стала однією з небагатьох країн, яка не приєдналася до цієї декларації. «У цій декларації конкретики якраз немає. Це правда. Але з іншого боку, у рамках цієї декларації можна підписати двосторонні договори. А там ніщо б не заважало Польщі та Україні домовитися про більше конкретики», – підкреслив М. Потоцький.

Між тим, суперечності між Польщею та Україною зберігаються і їх, на думку експертів, треба вирішувати. «Щодо зерна та щодо перевізників. Тут йдеться про захист достатньо великої частини польського електорату та польської економіки. І великих поступок, незалежно хто при владі з боку Варшави не буде. Якщо і будуть, то косметичні. Жодна партія, яка хоче думати про перемогу на виборах – а у нас цього року будуть ще місцеві європейські вибори, – просто так піти на поступки не хоче й не зможе. Хоча пошуки компромісів уже тривають. Як заявив Туск, до них залучили європейські інститути», – пояснює М. Потоцький.

«Для України у ЄС створили сприятливі умови, щодо зерна та перевізників. Але треба розуміти, що Польща відстоює свої інтереси. Якщо Україна вивозить зерно в інші країни, використовуючи Польщу як транзитну країну, то воно не повинно в Польщі затримуватися. Від цього страждає не тільки Польща, а й інші прикордонні з нами країни – та ж Румунія або Болгарія. І тут треба шукати компроміси», – зазначив В. Воля.

Експерти сподіваються, що українсько-польський діалог триватиме активніше й країни знайдуть порозуміння. «Я сподіваюся, що зараз є взаємне розуміння позицій сторін і чому вони такі, а не інші. А це допомагає в пошуках компромісу та і в дружбі по життю. Якщо це буде, то буде успіх», – резюмує М. Потоцький.

«Певні люди створили хибне враження, що Польща робить для України все безкорисно, але це не так. У Польщі є свій національний інтерес. Тож у наших відносинах треба повертатися до реалізму», – підсумовує В. Воля.

На сьогодні, хоча уряд Польщі й спромігся досягти угоди з автоперевізниками та припинити протести на кордоні з Україною, «зернове» питання все ще актуально. Особливо на тлі нових акцій протесту польських фермерів, які відбулися 24 січня. У цей день польські трактористи на кілька годин перекрили повітові і воєводські дороги, щоб протистояти, як вони зазначають, неконтрольованому надходженню української агропродукції до Євросоюзу, а також погіршенню ситуації в польському сільському господарстві. Ця акція стала чи не наймасштабнішою за останні роки. За словами координаторів, протести відбулися на близько 100 майданчиках.

«Вийдімо разом на вулиці та протестуймо проти імпорту зерна з України й проти тих ідей, які хочуть істотно обмежити сільськогосподарське виробництво в Польщі та ЄС. Фермери протестують по всьому ЄС. Наш голос мають почути також у Польщі», – заявив речник аграрної організації «Солідарність» А. Вавжиняк.

Страйк польських фермерів є частиною протестів, які відбуваються в багатьох країнах Євросоюзу, зокрема Німеччині, Франції, Нідерландах, Румунії, Литві. Організатори наголошують, що акція має на меті привернути увагу до драматичної ситуації в польському і європейському сільському господарстві. Тож перед урядом Д. Туска стоїть непросте завдання владнати цю ситуацію.

Загалом візит Прем'єр-міністра Польщі до України, який відбувся на тлі досить непростих взаємин між країнами, виявився доволі плідним. У Києві Д. Туск зробив ряд важливих заяв, найвагомішими з яких стали приєднання Польщі до декларації країн «Групи семи» про надання гарантій безпеки Україні та надання нового польського оборонного пакета. Анонсовано розроблення та підписання безпекової угоди між Україною й Польщею, яка, вочевидь, значно посилить взаємну безпеку та співпрацю. Д. Туск наголосив на важливості врегулювання всіх конфліктів з Україною та запевнив у намірі й надалі бути нашим найнадійнішим союзником у боротьбі з російською агресією. Крім того, Польща вироблятиме обладнання та матеріали для України, усебічно підтримуватиме її швидкий вступ до Європейського Союзу, долучиться до повоєнного відновлення країни. Експерти зазначають, що візит Прем'єр-міністра Д. Туска до України – це сигнал про бажання покращити двосторонні відносини. Водночас між Україною та Польщею залишається ряд суперечок, зокрема навколо експорту українського збіжжя, щодо міжнародних вантажних перевезень, блокування кордону, історичних питань, у яких країни досі не досягли консенсусу. Однак сторони демонструють волю щодо спільного пошуку способів розв'язання цих проблем на основі компромісів і в інтересах обох країн.

Українсько-словацькі відносини в умовах інформаційного протистояння

Прем'єр-міністр Словаччини Р. Фіцо, який відзначився рядом скандальних і відверто антиукраїнських заяв, 24 січня поточного року відвідав Україну, де провів переговори з Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем. Серія таких заяв тривала до самого початку візиту.

За словами Прем'єра Словаччини, з 2014 р. Україна нібито перестала бути суверенною та незалежною державою, а нині перебуває «під контролем США». Крім того, він заявив, що Україні доведеться віддати частину територій Росії. Р. Фіцо наголосив: «У 2014 р., після “Майдану”, Україна стала повністю підконтрольна США. Чому президент Росії віддав наказ застосувати військову силу в Україні? Уявіть Мексику, яка розташована поруч із вами, і що її Міністерство оборони стає повністю під контролем Росії, так само як і вся політична сцена, включно з президентом і урядом».

Прем'єр-міністр Словаччини вдався до відвертого повторення тез російської пропаганди про те, що Захід «заборонив українському політичному керівництву укласти перемир'я» з Росією на початку повномасштабного вторгнення, тому що «поклався на те, що, при вливанні мільярдів і зброї в Україну, вона принесе пораненого російського ведмеда на тарілочки».

На його думку, має бути якийсь компроміс, який буде дуже болючим для обох сторін. «А чого вони чекають? Що росіяни підуть із Криму, Донбасу і Луганська? Це нереально», – вважає словацький міністр.

Він також заявив, що є противником вступу України до НАТО, і вкотре наголосив на тому, що його країна на державному рівні не допомагатиме Україні зброєю. Р. Фіцо також зазначив, що Словаччина поважає рішення України вступити у ЄС, проте додав, що Україна «повинна відповідати умовам» (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4657497-slovatskyi-premier-ministr-sche-odyn-troianskyi-kin-v-lavakh-yes>. 2024. 22.01).

У свою чергу, в Україні жорстко відреагували на відверто проросійські заяви словацького політика. У Верховній Раді навіть лунали пропозиції скасувати його візит на тлі обурливих заяв про Україну.

Проте візит Р. Фіцо в Ужгород відбувся. І треба підкреслити, що словацький Прем'єр на зустрічі з Д. Шмигалем свою риторіку таки змінив. Так, Прем'єр-міністр України повідомив про домовленість, згідно з якою уряд Словаччини не блокуватиме купівлю Україною зброї та техніки в словацького бізнесу. «Тобто наше співробітництво в питанні зброї для України триватиме на комерційній основі. Тут багато перспектив. Українські та словацькі оборонні компанії вже спільно виробляють певні види військової техніки в Словаччині. Будемо масштабувати. Крім того, хочемо розширити роботу ремонтної бази для військової техніки», – зазначив Прем'єр-міністр України (URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/slovachchyna->

pidtrymaie-prohramu-ukraine-facility-ta-ievrointehratsiini-prahnennia-ukrainy-denys-shmyhal. 2024. 24.01).

Крім того, було досягнуто домовленості про співпрацю в питанні поставок з боку словацьких компаній інженерної техніки, яка необхідна Україні для будівництва оборонних кордонів. Це, зокрема, можуть бути броньовані екскаватори та машини для розмінування на шасі танка Т-72. Тут треба нагадати, що Словаччина вже ухвалила рішення про поставку двох машин розмінування «Vozena-4» для відповідних робіт на деокупованій частині Херсонщини.

Важливим аспектом переговорів стали певні елементи фінансової підтримки України. Так, за словами Д. Шмигалья, Словаччина підтримає програму «Ukraine Facility», яка передбачає виділення Україні 50 млрд євро з боку ЄС. «38 млрд євро розраховано на чотирирічну бюджетну підтримку нашої держави. Ще 8 млрд євро передбачено на інвестиційні цілі, реалізацію відповідних проєктів. І тут ми говорили про наш принцип “Об’єднані в захисті – об’єднані у відновленні”. Ми запрошуємо словацький бізнес брати участь у відновленні України, зокрема через конкурентні інструменти Ukraine Facility», – зазначив глава уряду.

Згідно з повідомленням українського Прем’єра, Словаччина також підтримує євроінтеграційні прагнення України. Д. Шмигаль зазначив, що Україна сподівається на таку ж підтримку й надалі, щоб «уже цього року ми почали рухатися конкретною переговорною рамкою з ЄС». «Попри всі політичні кути, ми формуємо політику “нового прагматизму” у відносинах з багатьма країнами Європи. Я впевнений, що Україна та Словаччина продовжать плідну співпрацю заради безпеки та процвітання наших країн», – підкреслив Д. Шмигаль (URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/slovachchyna-pidtrymaie-prohramu-ukraine-facility-ta-ievrointehratsiini-prahnennia-ukrainy--shmyhal>. 2024. 24.01). Треба зазначити, що такого роду повідомлення більш органічно звучали б з вуст гостя.

Зворотні враження продовжила тема транзиту російського газу. Р. Фіцо заявив, що «Україна відкрита для транзиту російського газу» після закінчення чинного контракту з РФ, і зараз опрацьовуються деталі нової угоди. Така заява якраз властивою була б для українського Прем’єра. І деякі експерти сприйняли таку заяву як намір офіційного Києва продовжити договір з «Газпромом», що в Кабміні вже відкинули. Однак в українському уряді не спростували, що транзит російського газу не буде продовжено після 2024 р. Видання інформують, що в Кабінеті Міністрів повідомили, що Україна може домовитися з європейською країною (членом ЄС) про використання своєї (української) газотранспортної мережі. У такому разі, вважають експерти, Україна укладатиме контракт про транзит не з російським газовим монополістом, а з європейськими компаніями. Зважаючи на це в цю схему нині намагається вписатися офіційна Братислава, яка є одним з транзитерів російського газу.

Нечіткі позиції обох лідерів у переговорному процесі, інформація для преси з обох сторін, яка свідчила, скоріше, про бажання обох сторін, а не про позитив домовленостей свідчить про недостатню підготовленість дипломатичними колами обох сторін цієї зустрічі. І навіть за наявних суперечностей позитив міг бути вагомим.

Привертає увагу й те, що, коментуючи зустріч в Ужгороді, словацький Прем'єр підкреслив: «На досить тривалій зустрічі було продемонстровано, що наші погляди з Прем'єром українського уряду на деякі теми істотно розходяться. Це насамперед погляд безпосередньо на війну, що відбувається в Україні. Я повторив голові уряду, що не вірю у військове вирішення цього конфлікту». Р. Фіцо також заявив про глибоке занепокоєння з приводу того, що в конфлікті в Україні «слов'яни вбивають один одного заради геополітичних інтересів... Тому я без вагань підтримав і план Президента В. Зеленського, хоча переконаний, що він нереалістичний» (URL: https://lenta.ua/fitso-tut-fitso-tam-shcho-pokazav-vizit-slovatskogo-premera-do-ukrayini-152154/#google_vignettehttps://lenta.ua/fitso-tut-fitso-tam-shcho-pokazav-vizit-slovatskogo-premera-do-ukrayini-152154/#google_vignette. 2024. 26.01).

При цьому міністр оборони Словаччини Р. Каліняк також вважає, що війна в Україні не має військового вирішення, тому потрібно починати мирні переговори. За його словами, на сьогодні ситуація на фронті заморожена. Враховуючи нинішній стан військового конфлікту, потрібно починати говорити про мирні переговори. До цього мають бути залучені лідери Євросоюзу та США. «Як би не закінчився конфлікт, Україна завжди матиме кордони з Росією. Вони не від'їжджають. Мирні зусилля – це те, що найбільше потрібно», – заявив Р. Каліняк (URL: <https://www.trend.sk/spravy/vojna-ukrajine-nema-vojenske-riesenie-vyhlasil-minister-obrany-robot-kalinak>. 2024. 28.01).

Заступник голови комітету Національної ради з європейських справ В. Марцінкова також вважає, що в інтересах Словаччини, щоб країна продовжувала залишатися сусідом України, а не Росії, і щоб Україна постала як демократична та незалежна держава. За її словами, плани президента Росії Путіна ширші, ніж просто захоплення України. Тому чим успішніша Україна, тим далі Росія від Словаччини (URL: https://glavcom.ua/world/world-politics/ministr-oboroni-slovachchini-vvazhaje-shcho-ukrajini-potribni-mirni-perehovori-z-rf-982992.html#google_vignette. 2024. 29.01).

В експертних колах теж дотримуються думки, що Путін воює не лише з Україною, намагаючись її захопити, а й кидає виклик цілому західному світу. Так, словацький міжнародний коментатор, колишній міністр закордонних справ країни П. Демеш підкреслює: «Зі Словаччиною треба вести справи і на двосторонньому рівні та дивитися на особливості у відносинах між нашими країнами, але також дивитися на Словаччину як на країну Вишеградської групи, ЄС, НАТО й будувати політику відповідно до цього. Треба також мати на увазі, що за останні два роки в Словаччині опинилися десятки

Причини виникнення і можливі шляхи розв'язання «хуситської проблеми»

Про хуситів буквально увесь світ заговорив зовсім нещодавно, коли вони почали регулярні ракетні обстріли й захоплення торговельних суден біля узбережжя Ємену. За декілька тижнів їм вдалося майже паралізувати рух найкоротшим маршрутом з Азії до Європи через Суецький канал, який забезпечує 13–15 % світової торгівлі. Так, 31 грудня 2023 р., після попадання ракетою в контейнеровоз «Maersk Hangzhou», фірма «Maersk», яка є одним з найбільших у світі вантажоперевізників, заявила, що тимчасово зупиняє свій трафік через цей район. На тлі атак хуситів уже фіксується зростання цін на нафту й танкерні перевезення в Червоному морі. Американські та англійські ВПС 12 січня 2024 р. нанесли перший потужний ракетно-бомбовий удар по інфраструктурі хуситів, що викликало негативну реакцію як з боку їхнього традиційного союзника – Ірану, так і нового – РФ. Щоб з'ясувати можливі наслідки такого розвитку подій, доцільно не тільки звернутися до експертних оцінок наших сучасників, а й до історико-політичного минулого Ємену.

Загальновідомо, що саме на цих територіях виникали перші на Аравійському півострові державні утворення. У VI ст. Ємен опинився під владою Ефіопії (коли його населення майже повністю піддалася християнізації), після захоплення Другою Перською імперією Сасанідів Ємен розпався на вісім царств. Треба зазначити, що реальна влада сасанідського намісника не виходила далеко за межі столиці Сани, Адена та ще кількох великих міст, що стане такою же історико-політичною традицією, як і роздробленість країни. У VIII ст. Ємен захопили хариджити, з якими боролися аббасидські халіфи. Із середини IX ст. Ємен опинився під владою зейдитських (шиїтських) імамів. За часів халіфа аль-Азіза (975–996) Фатіміди поширили свій суверенітет на Ємен, проте вже з 1037 р. влада переходить до ісмаїлітської династії Сулайхідів. Легендарний засновник аюбідської династії султан Салах ад-дин підпорядкував своїй владі Ємен у 1174 р. Після його смерті різні гілки Аюбідів правили в країні до 1228 р. На початку XVI ст. Ємен опинився під суверенітетом єгипетських мамлюків. Як правонаступники мамлюцьких султанів турки-османи успадкували їхні сюзеренні права на Ємен у 1538 р. Водночас у 1702–1713 рр. у горах Ємену продовжував існувати імамат зейдитів, який протиставляв себе сунітському ісламу та не визнавав релігійного авторитету османських султанів як халіфів усіх мусульман. Наприкінці XVIII ст. зейдитські імами, прихильники поміркованого напрямку в шиїзмі, що утвердилися в країні ще 13 століть тому, контролювали лише м. Сана з околицями. У 1820–1830-ті роки єгипетські війська султана Ібрахіма, сина Мухаммеда Алі, підкорили північно-західну провінцію Ємену Тихаму й м. Таїз; Сана почала платити данину Єгипту, знову визнавши свою залежність від Великої Порти. У 1850–

х роках розпочалася запекла боротьба за владу в імаматі, що супроводжувалася зростанням локального та племінного сепаратизму. У цей час османська адміністрація встановила пряме морське сполучення з Аравією через Суецький канал, що дозволило в першій половині 1870-х років розпочати нове завоювання Північного Ємену. Проте на початку ХХ ст. османська влада лише формально контролювала територію Аравійського півострова. Наприклад, імам секти зейдитів Ях'я Хамід ад-Дін, що правив у Ємені, користувався широкою автономією цілком легально, на основі угоди 1911 р. з османським урядом. Імам був зацікавлений у допомозі османів, оскільки на південних кордонах ворогував з англійцями, які захопили ще в 1839 р. південь Ємену з великим портом Аден (URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-blizkij-sxid/archiv-inshij-vostok/jemen-chto-kak-i-rochemu).

Саме з тих пір головна лінія розколу проходить між колишніми володіннями Великої Британії – південною частиною країни зі стратегічним портом Аден та північною, з м. Сана, що перебувала під османською окупацією до поразки Високої Порти у Першій Світовій війні. До того ж більшість єменських шиїтів-зейдитів (майже 35 % загального населення Ємену) мешкає на Півночі, тоді як сунітів-шафіїтів (близько 60 %) – у нижньому та південному Ємені.

У 1918 р. Ях'я Мухаммед Хаміддін об'єднав північний Ємен під своєю владою, започаткувавши нову династію та керовану імамами державу – Єменське Мутаваккілітське Королівство. У 1933–1934 рр. Ях'я воював із засновником Саудівської Аравії ібн-Саудом через спірну ділянку Неджран і претензій Ємену на колишні території султанату Асіра. З початком Другої Світової війни імам Ях'я потрапив у скрутне становище, лавіруючи між Англією та Італією. Відносини з Римом він розірвав у 1943 р., коли італійці зазнали краху в Лівії. Війна сильно підірвала економіку Ємену, перервавши завезення товарів та продовольства з Італії та Німеччини. Посуха, епідемії та голод 1943 р. викликали в країні велику напруженість. Багато лідерів опозиції (в основному з торгової буржуазії), що вийшли з в'язниць у 1942 р., стали об'єднуватися навколо наслідного принца Ахмеда, який не схвалював авторитарних методів батька. Однак невдовзі Ях'я та Ахмед об'єдналися та завдали по опозиції випереджального удару. Частина опозиціонерів, які емігрували в Аден, створили там у 1944 р. рух «вільних єменців», що фінансувався торговцями як з півночі, так і з півдня. Вони були виразниками інтересів насамперед городян-шафіїтів, повністю відсторонених від управління. Імам Ях'я не йшов на поступки ні опозиції, ні державам Заходу, особливо Англії та США; у 1944–1945 рр. тим, хто неодноразово намагався залучити країну до своїх планів і налагодити з нею економічну співпрацю. До кінця війни північний Ємен так і залишався заповідником соціального архаїзму та середньовічної замкненості.

Восени 1947 р. до опозиціонерів долучився лідер відомого сеїдського клану Абдалла аль-Вазір. У лютому 1948 р. Ях'я був убитий, а рада улемів

Сани проголосила аль-Вазіра імамом та королем Ємену. Сини Ях'ї Ахмад і Аббас підняли повстання. У результаті на престол зійшов емір Ахмад. Перші роки його правління відзначені вкрай консервативним курсом, який він проводив у внутрішній та зовнішній політиці. Аденська опозиція ратувала за інтронізацію нового короля – брата Ахмада Абдалли. У березні 1955 р. офіцери таїзського гарнізону зробили спробу перевороту, проте син Ахмада емір аль-Бадр повернув престол своєму батькові. Змовників було страчено. Після цього король Ахмад проголосив аль-Бадра наслідним принцом і надав йому посаду свого заступника в новому уряді. Аль-Бадр форсував зближення Ємену з радикальними націоналістичними режимами арабських країн. Політика ізоляціонізму йшла в минуле. У Ємені з'явилися акціонерні компанії, банки. Серед великих інфраструктурних проєктів виділялися морський порт у Ходейді, побудований за сприяння СРСР, та перша автомобільна дорога Таїз – Моха – Сана, прокладена за допомогою США.

У 1962 р. відбувся військовий переворот, організований пронасерівською Радою революційного командування. Єменське Мутаваккілійське Королівство було скасовано, головного заклотника полковника ас-Саляля проголошено президентом новоствореної Єменської Арабської Республіки (ЄАР). Треба також зазначити, що релігійно-політичним ядром ЄАР став гірський регіон Тіхама, що мав вихід на узбережжя Червоного моря й був автономним за часів Османської імперії. Цілями революції оголошувалися повалення абсолютистського режиму, ліквідація іноземного панування в країні та встановлення демократичного ладу, заснованого на принципах ісламу та соціальної справедливості. У 1962–69 рр. у Південному Ємені відбулася громадянська війна між республіканцями (яких підтримував насеровський Єгипет) і прихильниками монархії, яким надавала допомогу Саудівська Аравія. Після поразки у війні з Ізраїлем у 1967 р. Єгипет вивів свої війська з Ємену, заручившись обіцянкою саудитів припинити допомогу роялістам. Втративши єгипетську підтримку, ас-Салляль залишив країну. Новим президентом став представник республіканців кадї Абд ар-Рахман аль-Ар'яні, а колишній король аль-Бадр залишив Ємен. У 1970 р. на конференції міністрів закордонних справ ісламських держав у саудівській Джидді було узгоджено формулу припинення громадянської війни у Ємені: роялісти відмовлялися від реставрації королівського режиму, а республіканці надають колишнім роялістам ряд важливих державних посад. У червні 1974 р. у ЄАР відбувся черговий військовий переворот – владу захопила Рада революційного командування. У липні 1978 р. Установчі народні збори обрали президентом країни майора Алі Абдаллу Салеха. Президент очолив також дорадчий орган – Консультативну раду й керував країною до її об'єднання з Південним Єменом (НДРС).

Південний Ємен був частиною Британської імперії з 1839 по 1967 р. Політика Великої Британії після Другої Світової війни визначалася зростанням геополітичного значення колонії Аден. Місто було перетворено

на процвітаючий центр регіональної торгівлі та найбільший світовий порт з обслуговування океанських суден. Там розміщувалася найпотужніша зарубіжна військово-морська база Британії, штаб-квартира верховного командування британських сил в Аравії (у 1961 р. було перетворено на Середньосхідне командування). Населення Адена в 1960-х роках становило понад 250 тис. Водночас в економіці південноєменських даулів (адміністративних одиниць) панували патріархальні, архаїчні методи виробництва. Традиційне землеробство й садівництво, засноване на індивідуальному парцелярному землеволодінні, концентрувалося в містах, оточених зрошуваними угіддями. Товарне виробництво мало вогнищевий характер. Нестача продовольства покривалася імпортом. У 1959 р. у Лондоні було ухвалено рішення про інтеграцію Адена в систему протекторатів. Так з'явилася Федерація Південної Аравії (ФПА). Створення ФПА спонукало патріотичні рухи до боротьби за об'єднання Півдня та національне визволення. Було створено Фронт звільнення Південної Аравії (ФЗПА), який очолив боротьбу за незалежність. Ліга арабських держав визнала ФЗПА єдиним легітимним представником південноєменського народу, в 1966 р. Велика Британія підтвердила, що визнає резолюцію ООН про надання незалежності Південному Ємену, і в наступному році було проголошено спочатку Народну Республіку Південного Ємену (НРПЄ), яка із часом змінила назву на Народна Демократична Республіка Ємен (НДРЄ).

Незважаючи на те що між обома єменськими республіками періодично виникали військово-політичні конфлікти, паралельно із цим ішли переговори про їх мирне об'єднання. Не останню роль у цьому процесі зіграла нафта, тобто той факт, що дві третини родовищ на півдні, а відсоток нафти в загальному експорті становить 65–75 %. Крім того, на півдні розташований аденський, один із двох найбільших нафтопереробних заводів країни та однойменний порт, що має стратегічне значення для економіки Ємену. З іншого боку, демографічні ресурси півночі втричі більші, як і площі родючих земель (URL: <http://www.eia.gov>). У 1990 р. за активної участі президента ЄАР Салеха відбулося об'єднання двох республік, яке отримало назву Єменська Республіка (ЄР). Майже із самого початку колишні лідери Південного Ємену Аль-Бейд і Аттас, які, на їхню думку, грали другорядну роль у ЄР порівняно з президентом об'єднаної країни Салехом, ставилися до нього з недовірою та не квапилися розпускати своїх прихильників. До того ж багатьом у колишній НДРЄ не подобалося засилля вихідців з півночі, які поступово займали керівні посади в центральних армійських та інших силових структурах, а також серед вищого чиновництва. Після уніфікації Ємен був обтяжений хронічною корупцією та економічними труднощами. Поділ, заснований на релігії, племінній приналежності та географії, продовжував відігравати важливу роль у місцевій політиці, іноді призводячи до насильства. Не останнє місце займала й ідеологія: НДРЄ правили марксисты з Єменської соціалістичної партії, тоді як ЄАР – націоналісти із Загального народного конгресу (URL:

<https://www.britannica.com/place/Yemen/Land>). Через це в 1994 р. у ЄР почалася громадянська війна. Керівники з Південного Ємену Аль-Бейд і Атгас встигли навіть створити в межах колишньої НДРС нову державу – Демократичну Республіку Ємен. Проте через декілька місяців збройні сили півночі захопили Аден і в такий спосіб перемогли у війні.

У цьому ж році Хусейн Бадруддін аль-Хусі, голова організації «Правовірна молодь» і водночас лідер зейдитів у районі Саади, заснував угруповання «Ансар Аллах». У 2004 р. було ліквідовано аль-Хусі, який критикував корумпований режим у державі, зв'язки влади зі США та Ізраїлем і вимагав для хуситів політичного представництва. Коли до влади прийшов президент М. Гаді, хусити так і не отримали представництва в уряді, а тому відчули себе обманутими. Черговою точкою біфуркації стала «арабська весна», що перекинулася до Ємену з Тунісу, Алжиру та Єгипту в січні 2011 р., вилившись у народне повстання проти авторитарного режиму Салеха. За 22 роки його президентства Ємен став найбільш проблемною країною на Близькому Сході: ширився голод, безробіття серед молоді, середньостатистичний єменець став жити менше ніж на 2 дол. на добу. Сутички між шіїтськими повстанцями та урядовими силами тривали до листопада 2011 р. У квітні Рада співробітництва арабських держав Перської затоки розробила план урегулювання ситуації, відповідно до якого Салех мав передати владу віцепрезиденту М. Гаді в обмін на гарантії безпеки. Проте з обранням нового президента політична криза не закінчилася і в липні 2014 р. загони хуситів захопили центр однієї з мухафаз (провінцій) Амрані, а в січні 2015 р. – президентську резиденцію, яку контролюють і донині. Гаді був змушений подати у відставку, влада на значній території Ємену перейшла до хуситського Революційного комітету. Приблизно в ті ж роки відбулася й консолідація сепаратистів з півдня навколо організації «Аль-Хірак», що отримувала допомогу від ОАЕ та вимагала відновлення державності Південного Ємену. Зокрема, у 2014 р. її прихильники захоплювали урядові військові бази та президентський палац в Адені, щоб викликати увагу до власних вимог.

М. Гаді, якого ООН визнавала законним президентом, виїхав до Адена і звідти почав свою боротьбу, попросивши допомогу у світової спільноти. Саудівська Аравія сформувала коаліцію з ОАЕ, Бахреїну, Кувейту, Катару, Єгипту, Марокко, Сенегалу, Судану, Йорданії та здійснила інтервенцію в Єменську Республіку (URL: <https://adastra.org.ua/blog/yemen-najgirshagumanitarna-katastrofa-na-zemli>). Черговий похід саудитів до Ємену мав головними цілями захистити від впливу хуситів колишні єменські території, які Саудівська Аравія захопила між світовими війнами і де є значні поклади нафти; зруйнувати ірансько-єменський тандем, що отримав можливість контролювати транспортування нафти Червоним морем. Яскравим прикладом останнього стала одна з перших атак хуситів на саудівські танкери влітку 2018 р. Той факт, що коаліції не вдалося за останні роки нанести військову поразку загонам хуситів, свідчить про широку підтримку

останніх з боку населення Північного Ємену. У свою чергу, в Адені в травні 2023 р. представники понад 300 південноєменських політичних партій, релігійних і громадських рухів підписали національний устав щодо відновлення державності Південного Ємену. У цьому документі, зокрема, ідеться про крах проєкту єдиного Ємену через спробу колишньої Єменської Республіки окупувати НДРІ.

Після подій 7 жовтня 2023 р. хусити повідомили про особисту підтримку ХАМАС і почали атаки на танкери в Червоному морі, які, на думку хуситів, пов'язані з Ізраїлем. У відповідь США заявили про початок військової операції проти хуситів «Вартовий процвітання», метою якої є припинення хуситської блокади Ізраїлю в Червоному морі та протидія загрозам з боку хуситських сил для міжнародної морської торгівлі (URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/yemens-houthis-say-they-will-target-ships-red-sea-en-route-israel-2023-12-09>). За цей час Сполучені Штати Америки і їхні союзники зробили декілька повітряних атак проти військової інфраструктури хуситів, які у відповідь зазначили, що не припинять боротьби проти Ізраїлю. Реакція на дії США проти хуситів була різною. Західні країни підтримали Сполучені Штати Америки. Іран прогнозовано виступив із засудженням Білого дому. Незважаючи на те що хуситські ракети вже двічі поцілили в танкери з російською нафтою, хусити отримали підтримку з боку РФ. В останньому випадку, на думку експерт-міжнародника Т. Загороднього, має місце політико-ідеологічна спорідненість. Хусити виступають проти США і всього колективного Заходу, також як їхній новий союзник Росія. І той, хто завдає шкоду західним країнам, позитивно сприймається в Москві. Успіхи хуситів – це великий репутаційний удар по США, що вписується в стратегію відволікання Заходу від війни в Україні. Заради цього в Кремлі, схоже, будуть готові зазнавати нових фінансових втрат. Це спільна позиція Росії та Китаю. Тобто підтримка хуситів є цілком логічною для Москви (URL: <https://kr.ua/politics/a683239-kto-takie-jemenskie-khusity-i-pri-chem-tut-rossija>).

Сьогодні десятки експертів намагаються відповісти на питання: «Які наслідки матиме теперішня військова активність хуситів?». Наприклад, І. Куса з Українського інституту майбутнього вважає, що ймовірність того, що конфлікт у Ємені переросте у військові дії на кшталт ізраїльських, украй невисока. «Ймовірність цього сценарію низька, тому що ніхто не захоче починати наземну операцію у Ємені. Це була разова акція, і про це вже повідомив міністр оборони Великої Британії, який сказав, що вони не планують подальші удари по території Ємену. У Пентагоні також говорили, що це акція у відповідь і надалі жодних наземних операцій (наприклад, проти хуситів і повалення їхньої влади на півночі Ємену) не планується. Із цієї причини війни між Ізраїлем і ХАМАС не буде», – вважає експерт (URL: <https://glavred.net/world/ekspert-poyasnil-veliki-li-shansy-na-bolshuyu-voynu-v-yemene-10533026.html>).

«Охорона морів має важливе значення для країн, значно менш багатих і могутніх, ніж США, і позбавлення невеликої групи повстанців можливості перекрити важливий судноплавний шлях є довгостроковою інвестицією в глобальну безпеку. Поки морська галузь не переконається, що Суецький маршрут безпечний, решта світу страждатиме, а це означає, що Сполученим Штатам Америки і їхнім союзникам доведеться завдати сильніших ударів», – зазначає Д. Каєм, письменниця та викладачка програм внутрішньої безпеки Гарвардської школи держуправління ім. Кеннеді (URL: <https://weukraine.tv/article/vijna-na-blizkomu-skhodi-khto-taki-jemenski-khusiti-chomu-atakujut-ta-choho-prahnut>).

Директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос зазначив, що «коли ми говоримо про хуситів, то насамперед розуміємо, що можливості обстрілювати кораблі, які йдуть Червоним морем, у них будуть ще довго. Тобто тут питання не в тому, скільки ракет вони запуснуть і скільки влучать у ціль, а питання самої можливості. У цілому це нівелює небезпечний прохід Червоним морем та, як бачимо, істотно б'є по світовій торгівлі. Американці звертаються до Китаю, якому також потрібен цей прохід для безпечного транспортування товарів. Це ще одна підстава говорити з Китаєм і знаходити спільну мову, бо ситуація взаємокорисна для обох сторін». І. Семиволос пояснив, що в китайців хороші відносини з Іраном, а виживання іранського режиму значною мірою залежить від Китаю, тобто це інвестиційні можливості, зв'язки, просування іранських інтересів у міжнародному плані (URL: <https://espreso.tv/svit-mozhливosti-u-khusitiv-obstrilyuvati-korabli-u-chervonomu-mori-budut-shche-dovgo-tsentr-blizkoskhidnikh-doslidzhen>).

Журналіст-міжнародник О. Демченко зазначив, що не варто забувати, що хусити – це воєнізоване угруповання, що налічує понад 120 тис. бойовиків, які оснащені дронами, балістичними та протикорабельними крилатими ракетами, іншим сучасним озброєнням, яке їм роками надає Іран. Ця організація вижила й збільшила вплив у Ємені після того, як коаліція з понад 10 арабських країн на чолі із Саудівською Аравією за підтримки США та Великої Британії понад п'ять років (з 2016 по фактично 2022 р.) проводила військові, зокрема повітряні, операції проти неї. Водночас Іран і хусити витрачають на протистояння в Червоному морі набагато менше ресурсів, ніж США та Велика Британія. Бойові дрони, які застосовують бойовики, коштують на декілька порядків дешевше, ніж ракети, якими оснащено британський есмінець «Diamond». Якщо протистояння триватиме, у коаліції виникне проблема зі снарядами. На це вказує доповідь, яку оприлюднив британський Королівський об'єднаний інститут оборонних досліджень. Крім того, потрібно враховувати, що саме по собі перебування американських і британських військових суден у Червоному морі коштує дуже дорого (URL: https://lb.ua/world/2024/01/12/593333navishchossha_i_britaniya_byutiemenu.html).

Навіть якщо припустити, що Саудівській Аравії чи офіційному уряду Ємену вдасться домовитися з хуситами або ж угруповання саме капітулює,

це все одно не приведе до стабілізації ситуації, адже діяльність терористичних організацій та постійні релігійні й політичні відмінності різних регіонів країни ще дадуть про себе знати не раз. Найскладніше попереду, вважає О. Мацькович, експерт Аналітичного центру «ADASTRA» (URL: <https://adastra.org.ua/blog/yemen-najgirsha-gumanitarna-katastrofa-na-zemli>).

Отже, «хуситську проблему» навряд чи швидко вдасться розв'язати без проведення сухопутної військової операції проти ісламістів, тому що їхнє бойове крило – угруповання «Ансар Аллах» – спирається на значну «стратегічну глибину», що складається з досить великого за площею регіону в Південному Ємені з переважно шиїтським населенням, яке в цілому підтримує бойовиків. Використання проти загонів шиїтів-зейдитів незадоволених містян-шафіїтів на сьогодні не уявляється можливим. Релігійно-політична складова хуситської інфраструктури теж є досить монолітною й такою, що має багатовікові традиції боротьби проти іноземців та інших ворогів за інтереси власного клану або племені. Природним і досить потужним ворогом хуситів є південні єменці, що згурпувалися навколо легітимної центральної влади країни, проте малоімовірно, що вони без серйозної військової підтримки Заходу зможуть здолати хуситів. Крім того, крайня бідність єменців і багаторічна залежність хуситів від Ірану перетворили останніх на іранських проксі, які самостійно не можуть вирішувати свою долю, а Тегеран явно не має намірів припинити їх використання в протистоянні з Ізраїлем та Заходом. Тому залишається тільки чекати на чергове підвищення цін на імпортовані товари або сподіватися на те, що США зможуть домовитися з Китаєм, щоб Пекін здійснив відповідний вплив на свого молодшого союзника Іран, а той у свою чергу – на хуситів.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Українські біженці в соціумі та на ринку праці країн перебування: тенденції змін і проблеми адаптації наприкінці 2023 р.

(Закінчення. Початок у № 1)

Українські біженці на іноземних ринках праці

Як зазначалося в попередньому розділі, основним напрямом діяльності держав-реципієнтів із соціальної адаптації іммігрантів стали зусилля органів державної та місцевої влади спрямовані на залучення українських біженців до національних ринків праці цих держав. Утім, результативність цих зусиль у різних країнах різна. З іншого боку, як свідчить соціологічне опитування українських біженців, проведене у липні – серпні 2023 р. компанією «Factum

Group», на рішення 84 % респондентів повернутися в Україну вплинули складнощі їх перебування за кордоном, у тому числі й ускладнення з працевлаштуванням.

Водночас, за даними International Migration Outlook, оприлюдненими в листопаді 2023 р., понад 60 % українських біженців у 11 країнах Центральної та Західної Європи знайшли роботу. Зокрема, «Польща лідирує за рівнем зайнятості серед українських біженців – 65 % громадян України працездатного віку знайшли роботу. Варто додати, що ця країна прийняла понад 950 тис. українців. Велика Британія посідає друге місце з часткою 61 % зайнятих серед 246,8 тис. українських переселенців. У Швеції працевлаштувалися 56 % українців із загальною кількістю 41,4 тис. У Литві та Чехії – відповідно 53 та 51 % серед 50,7 та 368,7 тис. українських біженців. Данія, Нідерланди та Естонія показують однаковий рівень працевлаштування – 46 % серед 39,7, 94,4 та 50,5 тис. українців відповідно. У Франції та Ірландії цей показник становить близько третини серед 70,6 і 97,5 тис. переселенців. Найменший відсоток зайнятості зафіксовано в Німеччині, Італії і Швейцарії – 19 % серед 1,1 млн, 167,5 та 66,1 тис. українців відповідно. Швейцарія планує полегшити процедуру працевлаштування, сподіваючись подвоїти це значення. Безпосередньо в Україні налічується майже 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб, з яких 40 % працевлаштовано» (URL: <https://glavcom.ua/world/observe/v-jakikh-krajinakh-jes-najbilshe-pratsevlashtovanikh-ukrajintsiv-infohrafika-971246.html>).

При цьому, згідно з результатами опитування компанії «Factum Group», майже 80 % працевлаштованих українських біженців кажуть, що їхня робота за кордоном є менш кваліфікованою, ніж в Україні.

Зазначимо також, що на дату оприлюднення згаданого вище звіту зміни в показниках чисельності українських біженців та рівня їх зайнятості в перерахованих вище європейських державах, як правило, були доволі незначними. Тому наведені вище дані, по суті, нині є актуальними для порівняльного аналізу становища українських біженців на ринках праці європейських країн.

Зокрема, впадає в очі, що доволі часто однаковий рівень зайнятості українських біженців спостерігається в країнах, які прихистили різну їх кількість – як абсолютну, так і відносну (тобто обчислену у відсотках до числа постійного населення відповідної держави-реципієнта). Причому за однакового відсотка рівня зайнятості українських біженців у державах-реципієнтах, ринки праці, а також величина та структура економік цих держав можуть бути дуже відмінними між собою. Зокрема, це стосується Франції та Ірландії, Німеччини та Швейцарії. Така ситуація із зайнятістю українських біженців в економіці згаданих вище європейських держав є наслідком дії цілого ряду різноманітних чинників економічного, організаційно-правового та соціально-культурного (у широкому сенсі) характеру. Які, до речі, у європейських країнах нерідко доволі суттєво різняться між собою.

До того ж до європейських країн у період, що передував початку повномасштабного воєнного вторгнення Росії на територію України, прибувала різна кількість традиційних трудових мігрантів з України. Це означає, що державна та місцева влада різних європейських країн має різний практичний досвід у сфері регулювання трудової діяльності українських громадян на національних ринках праці відповідних європейських держав. Це у свою чергу може так чи так позначитись на їхній діяльності з регулювання процесів трудової інтеграції українських біженців до відповідних національних економік Європи.

Як було зазначено, найвищий рівень зайнятості українських біженців спостерігається в Польщі. Причому Польща є другою (після Німеччини) державою за числом українських біженців, які отримали в ній прихисток. Водночас інтеграція українських біженців до польського ринку праці та польської економіки загалом має свою специфіку, зумовлену дією наступних чинників.

Насамперед треба нагадати, що Польща сама є доволі значним постачальником власної робочої сили на ринки більш багатих країн Європи (Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія тощо). За оцінкою президента Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування В. Воскобойника, до такої трудової міграції залучено 2–2,5 млн поляків. У 2,5 млн трудових мігрантів з Польщі до європейських держав у допандемічний період оцінювали масштаби щорічної трудової міграції й деякі польські експерти.

При цьому польська економіка, як складова економіки Європейського Союзу, в нинішньому столітті розвивається вельми динамічно. У поєднанні зі значною трудовою міграцією поляків до більш багатих європейських країн, це спричиняє доволі усталене зростання попиту на робочу силу на польському ринку праці. Зазначені процеси об'єктивно притягують на польський ринок праці робочу силу з відносно бідніших країн, до яких відноситься й Україна. До того ж польська влада створила вельми сприятливі умови для залучення до польської економіки робочої сили саме з України. І тому залучення української робочої сили впливало на ефективність роботи багатьох польських підприємств (Див. детальніше: «Україна: події, факти, коментарі». Київ, 2020. № 15. С. 46–58).

Але внаслідок повномасштабного воєнного агресії Росії проти нашої держави потік традиційних трудових мігрантів з України до Польщі сильно зменшився. Натомість стрімко зросла чисельність українських біженців, які суттєво відрізнялися від традиційних трудових мігрантів за своїми статевіковими, соціально-психологічними та професійно-кваліфікаційними характеристиками. І це позначається на процесі їх інтеграції до польського ринку праці. Водночас європейські держави почали створювати умови для подальшої адаптації українських біженців через більш широке їх залучення на ринки праці країн-реципієнтів. У результаті українцям за кордоном стало легше знаходити роботу не лише в Польщі, а й у деяких інших європейських

держав. Це так само стимулювало міграцію українських біженців з Польщі до інших країн.

Тому, «щоб зберегти темпи економічного зростання, Польщі необхідно заповнити мільйон вакансій до 2027 р.». Про це йдеться в дослідженні Польського економічного інституту (PIE) та Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK). Причому, як зазначається в цьому дослідженні «українці, які масово виїхали до Польщі після початку повномасштабної війни, не змогли комплексно розв'язати проблему дефіциту робочої сили. Українці, більшість з яких жінки, практично не працюють у тих галузях, де особливо гостро відчувається нестача робочої сили: будівництво, промисловість, м'ясне та рибне господарство. Що більше, велика пропозиція вакансій дозволяє українцям вибирати добре оплачувану та неважку роботу. За даними Центрального статистичного управління, на кінець 2022 р. найбільше іноземців у Польщі працювало у сфері транспорту та логістики (11,5 %), а також у готельно-ресторанному бізнесі (10 %). Водночас у будівництві працює лише 6,6 % іноземців, а кожна третя будівельна компанія відчуває нестачу робітників» (URL: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/novosti/ukraintsev-uje-ne-hvataet-polshe-nujen-esche-million-rabochih>). Достеменно зауважимо, що раніше в Польщі дуже багато українських трудових мігрантів-чоловіків працювало саме в будівництві.

Як показує дослідження, проведене компанією «OTTO Work Force Central Europe», ще однією проблемою є невідповідність структури працівників із середовища українських біженців з робочими пропозиціями, оскільки зросла кількість жінок, які працюють у Польщі. Також спостерігається зростання витрат на життя в цій країні. «Серед опитаних тимчасових працівників з України 43 % зазначили, що зароблених у Польщі коштів їм вистачає на утримання себе та на основні покупки. 1/4 респондентів заявила, що може заощаджувати та відкладати гроші. Водночас 22 % відповіли, що їм важко утримувати себе на польські зарплати... При цьому 59 % опитаних українців не зацікавлені в релокації в інше польське місто навіть у разі отримання кращої пропозиції роботи. Серед найчастіше зазначених причин небажання переїзду були: небажання починати все з нуля в іншому місті – 76 %; небажання міняти школу для дітей – 53 %; небажання розлучатися зі знайомими – 26 %» (URL: <https://glavcom.ua/world/observe/roboata-u-polshchi-opituvannja-pokazalo-chim-ne-zadovoleni-ukrajintsi-975717.html>).

Утім, як показують дані міграційної платформи «EWL», у Польщі знайшло роботу 84 % працездатних біженців. Як заявив у вересні 2023 р. керівник канцелярії польського міністра М. Куцхінський на конференції «Європа Карпат», «українці не займають робочих місць, які могли б дістатися громадянам Польщі, а зменшують рівень безробіття». Хоча при цьому у деяких вітчизняних ЗМІ (вочевидь на підставі аналізу повідомлень у соціальних мережах) стверджується, що «більшість українців працюють там,

де не хочуть поляки. Це за польськими мірками малооплачувана та важка фізична робота. Українці з вищою освітою для працевлаштування за фахом мають підтвердити диплом, вивчити мову, а ще виграти конкуренцію із поляками. Тому часто знаходять роботу на складах, супермаркетах, зборах ягід, фабриках і заводах...» (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/economy/ukraintsi-masovo-skarzhatsya-na-robotu-u-polschi-pogrozhuuyut-ta-zmushuyut-pratsyuvati-po-12-godin.htm>).

Але оскільки польські роботодавці доволі сильно конкурують між собою за робітників з України, то й українці стають вибагливішими до пошуку роботи. Це, зокрема, пов'язано з їх намірами щодо тривалішого перебування в Польщі, – йдеться у звіті міжнародної агенції з рекрутингу «Gremi Personal». Також у її звіті зазначається, що «серед українців найпопулярніші такі вакансії: виробництво м'ясної та рибної продукції, робота в готелях та на кухні. Також до переліку вакансій, які найчастіше обирають працівники без досвіду та знання мови, входять такі: у пекарнях; у закладах харчування; на складах; на виробництвах заморожування овочів та фруктів; на виробництвах компонентів електронної техніки; на виготовленні будівельних матеріалів». Повідомляється також, що в Польщі на роботі низької кваліфікації можна заробити від 700 до 1 тис. 200 дол. на місяць (URL: https://zakordon.24tv.ua/ukrayinski-bizhentsi-polshhi-yaku-robotu-proponuyut-skilki-platyat_n243280).

Водночас в Управлінні соціального страхування (ZUS) порахували, що станом на жовтень 2023 р. майже 750 тис. громадян України були присутні в системі соціального страхування Польщі, тобто легально працюють у цій державі. Переважна їх частина фактично є біженцями.

«У дослідженні “Громадяни України на польському ринку праці. Нові виклики та перспективи”, яке провели міграційна платформа EWL, Фонд EWL та Центр східноєвропейських студій Варшавського університету, експерти порівняли портрети українців – тих, хто планує залишитися в Польщі мінімум на рік і тих, хто хоче повернутися в Україну... Цікаво, що 79 % українських біженців, які хочуть залишитися у Польщі, працюють. З них 24 % – за фахом, а більше половини виконують роботу нижче кваліфікацій (52 %). Серед тих, хто хоче повернутися в Україну відсоток працевлаштованих українців нижчий – 65 %. Натомість серед них менше працюють нижче кваліфікацій (46 %) і 24 % мають роботу відповідно фаху». При цьому «молоді біженці частіше планують затриматися у Польщі ще на рік чи довше, а от люди старшого віку хочуть повернутися додому» (URL: <https://glavcom.ua/country/society/chi-hotovi-ukrajinski-bizhentsi-povertatis-z-polshchi-sotsopituvannja-vijavilo-tsikavu-zakonomirnist-947542.html>).

З початку повномасштабного російського воєнного вторгнення Польща стала найбільшою у світі державою-реципієнтом українських біженців. Багато з них їхали через Польщу транзитом, але чимало українських біженців залишилося тут. Тим більше, що в Польщі знайти роботу українцям було легше, ніж в інших країнах, оскільки польська влада вже давно створила для

цього доволі сприятливі правові умови. Згідно з інформацією, офіційно наданою Польщею до Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 10 січня 2023 р. у цій державі отримали статус тимчасового захисту 1563,4 тис. громадян України. Але з того часу кількість українських біженців у Польщі з різних причин почала скорочуватися (Див. детальніше: «Україна : події, факти, коментарі». Київ, 2020. №15. С.29–39).

Зокрема, як повідомила в серпні 2023 р. польська газета «Rzeczpospolita», «українці почали масово виїжджати із Польщі у пошуках прибутковіших робіт і кращих умов праці. Відтак, знайти працівників з України для власників польських бізнесів стає все важче... Експерт з ринку праці А. Судольська констатує: робота, особливо сезонна, вже не приваблює українців. За її словами, у 2022 р. “кадрові проблеми готельєрів і рестораторів вирішував наплив жінок-біженок з України”. А тепер “ми бачимо, що 70–80 % з цих людей не повернулися до роботи. Швидше за все, вони повернулися в Україну, поїхали до Німеччини чи деінде на роботу”, – зазначила Судольська». Утім, за «даними Євростату, все більше українців дійсно виїжджають не до Польщі, а до інших країн – Канади, Іспанії та Німеччини. Так, на кінець червня в Німеччині проживало понад 1,3 млн біженців з України, тоді як у Польщі їхня кількість скоротилася до менш ніж 978 тис.» (URL: <https://glavcom.ua/world/observe/ukrajintsi-masovo-vijzhdzhajut-iz-polshchi-nazvano-prichinu-950573.html>).

Проте зусилля органів державної та місцевої влади європейських держав-реципієнтів, спрямовані на залучення українських біженців до національних ринків праці цих держав, поряд з іншими адаптаційними заходами, вочевидь поступово дають певні результати. Наприклад, минулого року ЗМІ повідомляли, що дедалі більше українських біженців залишають Польщу і переїжджають до Німеччини. Загалом за даними Євростату, із серпня 2022 р. до серпня 2023 р. кількість зареєстрованих громадян України в Німеччині зросла на 410 тис. осіб, тоді як кількість зареєстрованих українських біженців у Польщі за цей же період зменшилась на понад 350 тис. осіб.

У ЗМІ зазначається що за даними Федерального статистичного відомства Німеччини, на кінець 2020 р. тут перебувало 135 тис. громадян України. Тобто з початку приїхало близько 1 млн жителів України. І їх кількість постійно зростає, на відміну від Польщі.

Мотивацію українців мігрувати до Німеччини розкриває дослідження на базі аналізу результатів опитування «З Польщі до Німеччини. Нові тенденції міграції українських біженців», яке провели в серпні 2023 р. Міграційна платформа EWL та Центр Східноєвропейських студій Варшавського університету на замовлення канцелярії прем'єр-міністра Республіки Польща. Зокрема, «дослідження EWL показує, що на рішення біженців обрати Німеччину найбільше впливає соціальний фактор – наявність друзів і знайомих у цій країні (43 %). Також матеріальні питання, а саме більш привабливі соціальні виплати в Німеччині (42 %), можливість

накопичення більших заощаджень (38 %) та пропозиції роботи з вищою зарплатою (27 %)».

При цьому дослідники встановили, що «українські біженці, які перебувають у Німеччині, після оплати всіх рахунків і компенсації всіх витрат можуть заощаджувати в середньому 494 євро (19,1 тис. грн) на місяць». «38 % респондентів стверджують, що після оплати всіх витрат на проживання в Німеччині в них залишається понад 500 євро (19,4 тис. грн) на місяць». Тоді як «аналогічне опитування в Польщі показало, що у 59 % громадян України після оплати всіх витрат на проживання в Польщі залишається майже у 4,5 рази менше – понад 500 злотих на місяць (близько 111 євро – 4,3 тис. грн)» (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/fea/skilki-groshej-schomisyachno-zalishaetsya-u-ukrainskih-bizhentsiv-v-nimechchini-ozvucheno-tsifru.htm>).

Як видно із зазначеного вище, ринок праці Німеччини є дуже привабливим для українців. Однак і дотепер він є вельми жорстко регульованим. І наведені вище порівняльні дані Євростату це підтверджують. Щоправда, «після 24 лютого 2022 р. Німеччина відповіла на вплив біженців з України запровадженням ліберальних правил доступу до ринку праці, швидких і часто обов'язкових мовних та професійних курсів для цих громадян України. Водночас країна використовує високий рівень професійної кваліфікації українських громадян. Ці дії у поєднанні з гострою нестачею робочої сили на німецькому ринку вказують на ймовірність подальшого посилення цього міграційного тренду», – коментує результати дослідження А. Коркус, голова правління міграційної платформи «EWL» (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/analytics-and-forecasts/ukrainskih-bizhentsiv-iz-polschi-peremanyue-odna-z-najrozvinenishih-krain-es-ozvucheno-nespodivanu-statistiku.htm>).

Також дослідження показало, що більше половини біженців, які переїхали з Польщі до Німеччини (53 %) – люди, середній вік яких становить 35 років. Лише 2 % тих, хто переїхав з Польщі до Німеччини, виявилися непрацездатного віку. Тобто з Польщі до Німеччини переїжджають відносно молодші українці, очевидно з певним розрахунком на перспективу, у тому числі й на вищі заробітки в цій країні. Дослідники міграційних процесів зазначають, що наявність друзів і знайомих у Німеччині, вищі заробітки та соціальні виплати стали основними причинами переїзду українських біженців з Польщі до Німеччини.

Що ж стосується працевлаштування, то, як повідомляють ЗМІ, «простіше за все українці можуть знайти роботу в різних сферах виробництва, сільського господарства та послуг. Найбільш затребувані спеціалісти з ІТ та технологій, вони мають високі перспективи працевлаштування, оскільки переважна більшість із них має відповідний професійний досвід та знання англійської мови, крім того, їхні дипломи, як правило, не вимагають визнання. Іншим категоріям кваліфікованих працівників шлях до працевлаштування в Німеччині значно складніший.

Економісти та суспільствознавці мають мінімальні шанси працевлаштуватися за освітою. Загалом майже п'ята частина біженців з України (18 %) була працевлаштована на початок 2023 р. Ще 5 % проходять навчання і 2 % проходять стажування. Три чверті українських біженців відвідували курси німецької мови» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3773748-ukrainki-z-ditmi-po-mozlivosti-povertautsa-z-nimeccini.html>).

За даними німецького Федерального статистичного відомства за 2022 р. і перше півріччя 2023 р., оприлюдненими 13 грудня 2023 р., лише кожен п'ятий українець працездатного віку зміг знайти в Німеччині роботу. З них трохи менше половини влаштувались на роботу, яка відповідає їхньому рівню кваліфікації. Для більшості нова робота погіршилася в кваліфікаційному плані.

Водночас Федеральне статистичне відомство (Destatis) оголосило про новий рекорд зайнятості у ФРН – 46 млн осіб, встановлений за підсумками вересня 2023 р. Порівняно з вереснем 2022 р. кількість жителів країни, які мають трудовий заробіток та сплачують податки та соціальні внески, зросла на 291 тис. осіб. Також Федеральне агентство праці повідомило, що по всій Німеччині в жовтні 2023 р. «було зареєстровано майже 749 тис. вакансій. При цьому термін їхнього закриття зріс за рік з 139 днів до 153 днів. Іншими словами, німецьким роботодавцям доводиться тепер у середньому п'ять місяців шукати відповідного кандидата, зокрема й за кордоном. Особливо важко знайти працівників та спеціалістів у таких сферах, як охорона здоров'я, будівельна галузь, ремісничі послуги, ІТ-індустрія. Гостро не вистачає також професійних водіїв обох статей, а також виховательок і вихователів, наголосило Федеральне агентство праці... Водночас, за даними агентства з праці, на німецьких підприємствах залишається 73 тис. вакантних місць у системі професійно-технічної освіти (Ausbildung)».

Як зазначається у німецьких ЗМІ, «усе це – хороші новини для іноземних кадрів із кваліфікацією і навіть без неї, які бажають працевлаштуватися у Німеччині. Особливо для громадян України, які, рятуючись від війни, знайшли тут притулок, а також для дітей, які закінчили школу. Тим більше, що уряд ФРН у жовтні 2022 р. змінив курс щодо працевлаштування українських біженців і тепер вимагатиме від них активнішого пошуку роботи, особливо якщо вони вже пройшли мовні курси» (URL: <https://www.dw.com/uk/rekordnij-riven-zajnatosti-u-nimeccini-ta-novisansi-na-rinku-praci/a-67295271>).

Міністр праці ФРН Г. Гайль вважає, що працевлаштування українців, які планують залишатися в Німеччині, необхідно пришвидшити. На його думку, потенціал таких заходів – 200 тис. працівників. Дефіцит робочої сили у ФРН призвів до того, що 1 листопада 2023 р. уряд Німеччини схвалив зміни щодо спрощення процедури працевлаштування для осіб, які клопочуть про надання їм притулку або мають відтерміновану депортацію. У ЗМІ повідомляється, що «у пакеті законодавчих змін, який спрощує працевлаштування біженців, розглядають також питання доступу до ринку

праці українців, які прибули до Німеччини після повномасштабного вторгнення РФ. Уряд пропонує прискорити інтеграцію десятків тисяч таких громадян на ринку праці – вони отримають додаткове навчання, а вимоги до знання німецької мови послаблять».

Однак саме мовний бар'єр є однією з найбільших перешкод для працевлаштування українських біженців. А «без знання німецької мови і досвіду українці можуть працевлаштуватися у Німеччині на виробництві або в сфері логістики, зокрема, на складах, де найчастіше пропонують роботу пакувальників», зазначає директор з міжнародного розвитку міграційної платформи «EWL» М. Селевич. За таку роботу платять мінімальну ставку – 12–13 євро/год до відрахувань. «Така робота не вимагає знання німецької мови, оскільки зазвичай на підприємствах чи складах є люди, які говорять українською і можуть бути комунікаторами між керівництвом та найманими працівниками», – пояснює вона (URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/robotanimechchini-ki-vakansiyi-i-zarplatu-1699005275.html>).

Ще однією серйозною перешкодою на шляху залучення українських біженців до праці в Німеччині є статево-вікова структура контингенту прибулих. Адже «серед прибулих до ФРН українських біженців у працездатному віці від 18 до 64 років частка жінок становить 80 відсотків. Абсолютна більшість із них має вищу освіту. Приблизно половина приїхала з малолітніми дітьми». І це позначилося на практиці їх працевлаштування у ФРН.

Німецькі ЗМІ повідомили, що 3 серпня 2023 р. на сайті Інституту з дослідження ринку праці та кар'єри (IAB) була опублікована доповідь «Зайнятість починає зростати через рік після переселення», присвячена, зокрема, «інтеграції українських біженців на ринку праці». Для цього соціологи двічі провели репрезентативні опитування: спочатку влітку – восени 2022 р. та проанкетували майже 12 тис. респондентів, потім узимку – навесні 2023 р. знову опитали приблизно 6 тис. із них. У результаті дослідники з'ясували, що після 12 місяців перебування у ФРН частка працюючих серед працездатних українських біженців різко зросла до 28 %, тоді як у середньому вона становить 18 % по всій їх сукупності. Тому дослідники припустити, що найближчим часом кількість громадян України, які працевлаштувалися, почне помітно зростати, адже більшість із них приїхала в Німеччину навесні або на початку літа 2022 р. Тим більше, що 93 % з тих, хто на момент анкетування не працював, заявили про намір працевлаштуватися: 69 % відповіли, що зроблять це «неодмінно», а 24 % – «імовірно».

Серед тих українських біженців, хто до моменту другого опитування вже вважався працевлаштованим, 39 % працювали на повній ставці, 36 % мали неповну ставку, у 18 % була мінімальна зайнятість, 5 % проходили оплачуване професійне навчання, 2 % – оплачувану практику. Під мінімальною зайнятістю у ФРН розуміють трудову діяльність, за якої заробіток не повинен перевищувати 520 євро на місяць. Таку форму

працевлаштування у ФРН зазвичай називають «мініджоб» (Minijob). У тих, хто навесні 2023 р. працював на повну ставку, медіанна зарплата (середнє значення) становила до вирахування податків і соціальних виплат (брутто) 2 тис. 550 євро на місяць. «У цьому випадку медіанна зарплата означає, що половина українських біженців, які працюють у Німеччині на повну ставку, отримують понад 2550 євро, інша половина – менше. Водночас ця сума становить лише близько 73 % від медіанної зарплати всіх найманих працівників у Німеччині з повною ставкою». «У них медіана перебуває на рівні 3 тис. 615 євро, вказують автори доповіді ІАВ і підкреслюють, що “заробітки в українських біженців нижчі за середні... Ще один висновок із доповіді полягає в тому, що зарплати тих, хто надалі хотів би жити як в Україні, так і в Німеччині, на 17 % нижчі, ніж у тих, хто налаштувався на постійне проживання у ФРН”».

Якщо ж узяти всіх громадян України, які приїхали в Німеччину після лютого 2022 р. і працевлаштувалися, то в них навесні 2023 р. щомісячна медіанна зарплата була істотно нижча і становила «1 тис. 550 євро, що пояснюється тим, що здебільшого вони працюють на неповну ставку, мають “мініджоб”, відвідують оплачуване навчання або відбувають практику... Оскільки жінки значно частіше працюють неповний день, ніж українські чоловіки, які приїхали в Німеччину, то й заробляють вони зазвичай істотно менше: 1 тис. 200 євро на місяць замість 2 тис. 300 у чоловіків. Водночас жінки на повній ставці отримують 94 % від медіанної зарплати чоловіків, які працюють на повній ставці».

Німецькі дослідники також наголошують, що велике «поширення серед українських жінок різних форм неповного робочого дня, значною мірою пояснюється тим, що багато хто з них приїхав з малолітніми дітьми, нерідко навіть дошкільного віку. Представлені в доповіді дані наочно показують, що чим старші діти, тим частіше українки працевлаштовуються. Серед жінок без дітей частка працевлаштованих становить 20 %» (URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainski-bizenci-u-nimeccini-hto-pracue-i-skilki-zaroblae/a-66441311>).

Повідомляється також, що «Німеччина планує застосувати новий підхід у працевлаштуванні українських біженців – їм прискорено знаходитимуть роботу у великих компаніях. Такою можливістю зможуть скористатися близько 200 тис. українців, які закінчили інтеграційний курс». «Спеціальний представник з інтеграції біженців на ринок праці Д. Терценбах зазначив, що наразі проводяться переговори з представниками середнього бізнесу, а також великих компаній – від виробництва до роздрібної торгівлі та логістики. Він повідомив, що 8 з 10 вакансій у Німеччині передбачено для кваліфікованих робітників, їх можна заповнити висококваліфікованими українцями та досягти більшої продуктивності».

Утім, німецькі ЗМІ повідомляли, що «через витрати на українських біженців борги німецьких громад зросли вчетверо... Так, за першу половину 2023 р. борги сягнули 7,3 млрд євро, тоді як у 2022 р. були на рівні 1,6 млрд.

Це пов'язують з тим, що біженці з України включені до системи соціального забезпечення та отримують допомогу з першого дня після прибуття у країну». «Голова окружної ради Баден-Вюртемберга Й. Вальтер також зазначав, що зростання боргів пов'язане з тим, що українські біженці у ФРН нібито не мають стимулу шукати роботу, тому що допомога від країни буває вищою за середній дохід місцевих жителів». Також повідомляється, що Вищий комітет 294 німецьких округів вже погодив позицію щодо скорочення допомоги для майбутніх українських біженців. Біженці прагнуть до Німеччини, оскільки за даними Дослідницької служби Бундестагу, розмір допомоги в країні є одним з найвищих у Європі, хоча є країни, які надають і більші виплати (URL: <https://glavcom.ua/world/observe/vinni-bizhentsi-z-ukrajini-nimetski-obshchini-narikajut-na-veliki-borhi-962813.html>).

Однак на відміну від інших європейських держав, які надають біженцям вищі соціальні виплати, Німеччина має значно потужніший та більш диверсифікований у галузевому плані ринок праці. І це надає біженцям кращі можливості для соціально-економічної адаптації саме у ФРН, порівняно з багатьма іншими європейськими країнами. Тому, на підставі розглянутих вище експертних оцінок, у 2024 р. можна очікувати на доволі помітне зростання рівня зайнятості українських біженців у Німеччині. Хоча масштаби цього процесу можуть бути й меншими від очікуваних німецькою стороною, тобто менше від зазначених вище 200 тис. українців.

Третьою у Європі державою-реципієнтом за числом прийнятих біженців з України є Чехія. На початку жовтня 2023 р. віце-прем'єр і міністр внутрішніх справ Чехії В. Ракушан повідомив, що загалом 561,6 тис. українських біженців подали заяви на отримання тимчасового захисту в Чехії з початку повномасштабної війни до 1 жовтня 2023 р. Причому понад 200 тис. з них уже залишили Чехію за час повномасштабної війни. «Ці люди або виїхали до іншої країни-члена ЄС, або повернулися в Україну», – зазначив В. Ракушан.

Міністр праці Чехії М. Юречка зі свого боку «оцінив успіх інтеграції українських біженців. Він зазначив, Чехія є «найуспішнішою країною» в інтеграції новоприбулих. «Із 373 тис. українських біженців (включно з дітьми та пенсіонерами) 123 тис. осіб із візами тимчасового захисту нині мають роботу... Ці люди платять мільярди крон страхових внесків і податків. Вони допомагають на ринку праці там, де ми не можемо заповнити в довгостроковій перспективі», – додав він. І далі високопосадовець зауважив, що ринок праці Чехії не може обійтися без іноземних працівників (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/defitsit-kadriv-ukrayintsiv-chehiyi-zaprosuyut-1703246769.html>).

Водночас у Чехії працює багато фабрик і заводів, які потребують робочих рук. Влаштуватися на них можуть робітники з кваліфікацією і без неї, повідомляють чеські ЗМІ. Для жінок доступна робота пакувальниці на заводі, складі косметики, медикаментів чи іграшок. Також чимало вакансій у сфері торгівлі (розкладання товарів у супермаркетах) та закладах харчування

(миття посуду, прибирання, кухня). Але без знання мови, працювати з клієнтами не вийде. При цьому на чеському ринку праці, за інформацією кадрових агенцій, бракує від 250 до 280 тис. працівників різних сфер. «Нестача робочих рук спостерігається в багатьох галузях... Найбільше у Чехії потребують водіїв вантажівок та автобусів, будівельників та ІТ-фахівців. Робота в будівельній сфері є фізично важкою та не завжди високооплачуваною, тому й відчувається гострий дефіцит кадрів».

Загалом, враховуючи відсоток дітей і пенсіонерів серед українських біженців, ступінь зайнятості українських біженців у Чехії доволі високий – 51 %, як уже зазначалося на початку цього розділу. Однак при цьому «часто робота працевлаштованих українців нижча від рівня їхньої кваліфікації. Більшість вакансій, які пропонують українцям – це проста фізична робота, яка не потребує знання мови. Лише 30 % українських біженців вдалося влаштуватися відповідно до своєї професії. Часто заради роботи з хорошою оплатою українці беруться за важку фізичну працю в нелегких умовах. Найбільшою проблемою під час пошуку хорошого місця роботи біженці називають незнання мови. Саме так на питання про проблеми з працевлаштуванням відповіли 71 % українців у соціологічному дослідженні агентства RAQ».

Серед професій, які у Чехії найчастіше пропонують українцям без знання мови, у ЗМІ називають працівників складів, пакувальників, водіїв вантажівок, будівельників, механіків, прибиральників, техніків, кухарів, молодший медичний персонал. При цьому «частка біженців, які працюють значно нижче своєї кваліфікації, навіть вища, ніж у серпні 2022 р.», – повідомили автори згаданого вище соціологічного опитування, додавши, що у листопаді 2023 р. вони становили 44 % від усіх працевлаштованих у Чехії українських біженців проти 37 % у серпні 2022 р.

Загалом же проблем із пошуком роботи в українських біженців у Чехії немає, вважають оглядачі ЗМІ. Натомість є бажання отримати кращу пропозицію та працювати за професією, але для цього потрібно інтенсивно вивчати мову. Біженці, які хочуть залишитися тут і вміють спілкуватися чеською мовою, частіше працевлаштовуються в Чехії. Порівняно з груднем минулого року кількість працевлаштованих українських біженців віком від 17 років зросла на 21 пункт.

Що стосується фізичної роботи, ринок праці відкриває можливості перед українцями, які готові працювати на заводах, складах чи в логістиці. «Водночас половина біженців заявила, що вони також працюють у вихідні або пізно ввечері. Дві п'яті повідомили, що вони заробляють менше, ніж чехи на аналогічній посаді, а 30 % доводиться працювати в кількох місцях, щоб заробляти на життя. Ще 17 % у процесі опитування заявили, що вони “не мають права на відпустку”». При цьому працюючим біженцям з України доводиться витрачатися на догляд за дітьми, адже найбільше у Чехії саме українок, які мають малолітніх дітей. Утім, влаштувати дитину до садочка вдається не всім (URL: <https://glavcom.ua/world/observe/nizkooplachuvana->

roboata-i-bidnist-doslidzhennja-pokazalo-realiji-zhittja-ukrajintsiv-u-chekhiji--975288.html).

Як наслідок зазначених вище соціально-економічних процесів, доходи значної частини українських біженців у Чехії доволі низькі. За повідомленнями ЗМІ, 57 % біженців з України в Чехії, згідно з їхніми доходами, живуть за межею бідності. При цьому «чверті працевлаштованих біженців не вистачає грошей, щоб покривати щоденні витрати, ідеться в результатах дослідження празького відділення Міжнародної організації з міграції (МОМ)».

У середині січня поточного року на пресконференції за підсумками засідання Кабінету міністрів прем'єр-міністр країни П. Фіала повідомив, що уряд Чехії затвердив пріоритети щодо адаптації та інтеграції біженців з України на 2024 р. та наступні роки. «За його словами, заходи стосуються житла, працевлаштування та боротьби з дезінформацією. У тому числі, має бути підготовлена процедура припинення дії або зміни форми тимчасового захисту осіб, що прибувають». При цьому, як зазначалося раніше, Чехія запровадила виплати нашим біженцям за повернення в Україну.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави вважати, що протягом 2022–2023 рр. відбувався процес інтеграції українських біженців у чеський соціум загалом і місцевий ринок праці, зокрема. У результаті частина біженців залишила Чехію й переїхала до інших європейських держав або повернулася в Україну. Не виключено, що українські біженці виїжджатимуть з Чехії і надалі, хоча, можливо, в менших масштабах, ніж раніше. Адже знайти українцям висококваліфіковану роботу вкрай складно як через наявність певного мовного бар'єру, так і через ємність і структуру чеського ринку праці, який менш ємний і менше диверсифікований, ніж ринок праці Німеччини й навіть Польщі.

Великим відсотком українських біженців по відношенню до кількості місцевого населення, як зазначалося раніше, вирізняються країни Балтії. При цьому Служба зайнятості Литви інформує, що трудові договори у цій країні підписали більшість українців працездатного віку, які приїхали в Литву після 24 лютого 2022 р. Станом на червень 2023 р. офіційно на роботу в Литві влаштувалися 25,6 тис. осіб з України. У ЗМІ зазначається, що таким чином Литва розв'язує проблему з дефіцитом робочих рук і закриває вакансії, на котрі не вистачає працівників. Але українським біженцям у Литві знайти роботу за фахом непросто. Найскладніше це зробити медикам, юристам і педагогам. Більшість переселенців влаштовуються на фізичну роботу, яка часто не потребує знання мови. Таких вакансій у Литві багато, і працедавці охоче приймають українців до колективу. У травні 2023 р. Служба зайнятості Литви провела анонімне опитування серед українських біженців. 53,5 % респондентів вдалося знайти роботу. Більшість українців стверджують, що задоволені умовами праці, хоча половина опитаних українців хотіли б отримувати більш високу заробітну плату.

Схожа ситуація й на ринках праці Латвії та Естонії. Зокрема, Латвія на сьогодні відчуває потребу в кваліфікованих представниках робітничих професій. Причина цього в тому, що латиші активно мігрують до інших європейських держав у пошуках кращого життя і більших заробітків. Українським біженцям через мовний бар'єр у цій країні легше влаштуватися на фізичну роботу. Також в Естонії фактично громадяни України не можуть гарантовано знайти роботу відповідно до свого рівня кваліфікації. І більшість з них погоджуються на посади нижчі за рівнем престижності та оплати. При цьому доволі часто навіть хороша освіта українців не може зарадити, якщо немає знання естонської мови. Тому переважна більшість українських громадян в Естонії залучені в переробній промисловості, гуртовій та роздрібній торгівлі, сільському господарстві та сфері обслуговування. Українці в Естонії часто працюють пакувальниками, зварювальниками та прибиральниками. Загалом же станом на 31 жовтня 2023 р. роботу в Естонії знайшли 28,1 тис. українців, їхня середня зарплата – 1 тис. 393 євро, а 4,1 тис. громадян України були безробітними (8 % від їх сукупного числа в Естонії).

Але оскільки значна частина громадян Литви, Латвії та Естонії доволі добре володіє російською мовою, то й адаптуватись українським біженцям до життя в державах Балтії загалом легше, ніж у багатьох інших європейських країнах.

Як зазначалося раніше, протягом 2023 р. доволі багато українців у межах Шенгенської зони мігрували з однієї країни в іншу. Для багатьох із них одним із таких реципієнтів другої черги були Нідерланди. «Нідерланди є країною з низьким рівнем безробіття. Тут вже сформувалися сталі традиції працевлаштування. Тому багато вакансій відкривають для громадян ЄС, в основному для поляків. Вони є найбільшою групою трудових мігрантів у Нідерландах... Вони добре асимільовані, знають англійську або нідерландську, тому є серйозними конкурентами для українців на місцевому ринку праці». «Також у Нідерландах діють вікові обмеження на працевлаштування іноземців... Більшість вакансій для іноземців мають обмеження до 50 років, часто до 45 років» (URL: https://zakordon.24tv.ua/roboata-niderlandah-ukrayintsi-dedali-bilshe-tsikavlyatsya-vakansiyami_n2432961).

Утім, усе це не завадило українським біженцям у 2023 р. мігрувати до Нідерландів. При цьому зайнятість серед українців у Нідерландах, згідно з наведеними вище даними International Migration Outlook, знаходиться, як мінімум, на середньому для 11 країн Центральної та Західної Європи рівні.

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що перебіг повномасштабної російсько-української війни та сформована навколо нього соціально-психологічна атмосфера в Україні й у світі й надалі впливатимуть на динаміку числа українських біженців за кордонами нашої держави. При цьому офіційні особи ЄС мають побоювання щодо певного зменшення підтримки українських біженців, викликані уповільненням економік держав-

членів ЄС, що особливо впливає на бідні сім'ї, а також повзучим впливом російської пропаганди. Обґрунтованість їхнього занепокоєння підтверджується результатами чисельних соціологічних опитувань, що проводились у різних державах ЄС.

Затяжний характер російсько-української війни, пов'язані з цим зрушення у ставленні населення держав-реципієнтів до прибулих до них українських біженців і фінансово-економічні проблеми держав-реципієнтів стимулюють зміни в політиці різних європейських країн щодо українських шукачів притулку. При цьому основним напрямом діяльності держав-реципієнтів із соціальної адаптації іммігрантів стали зусилля органів державної та місцевої влади спрямовані на залучення українських біженців до відповідних національних ринків праці. Як правило, залучення українців до національних ринків праці відбувається успішніше в тих державах-реципієнтах, де менший мовний бар'єр. При цьому в державах-реципієнтах дуже багато українських біженців працює на посадах, що не відповідають їх спеціальності та не вимагають високої кваліфікації.

Загалом процес соціальної адаптації українських біженців має різні масштаби, специфіку та ефективність у різних європейських країнах. Значною мірою його організація та результативність пов'язані з тим, якою мірою уряди тих чи тих держав-реципієнтів розглядають українських біженців як потенційних громадян своїх країн у майбутньому. Утім, це питання потребує окремого дослідження (*При підготовці праці було використано інформацію з таких джерел: Центр економічних стратегій. Фінальний звіт. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? (<https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report>); Главком (<https://glavcom.ua>). – 2023. – 17, 18.10; 2, 10, 13, 27–29.11; 19, 21, 25–27.10; 2024. – 19, 23, 26.01; Дзеркало тижня (<https://zn.ua.ukr>). – 2023. – 3.01; Європейська правда (<https://www.eurointegration.com.ua>). – 2023. – 15.02; 6.06; 6.10; 7, 13, 24.12; Ліга.net (<https://www.liga.net>). – 2023. – 8, 15.12; Польське радіо. Українська служба (<http://www.polradio.pl>). – 2023. – 27.11; Прямий (<https://prm.ua/u-dvokh-krainakh-yes-platytymut-ukrainskym-bizhentsiam-za-povernennia-dodomu-skilky-i-za-iakykh-umov>); РБК Україна (<https://rbc.ua>). – 2023. – 4.10; 3.11; 22.12; Телевізійна служба новин (<https://tsn.ua>). – 2023. – 3, 14.11; Українська правда (<https://www.pravda.com.ua>). – 2023. – 28.11; Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua>). – 2023. – 31.07; 6, 13.10; 8.12; УНІАН (<https://www.unian.ua>). – 2023. – 7.11; Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2023. – 8, 27.09; 21.10; 10.12; 2024. – 19.01; 24 Канал (<https://24tv.ua>). – 2023. – 18.09; 13, 15, 16.11; Deutsche Welle (<http://dw.com>). – 2023. – 4, 31.08; 2, 13, 18.10; 3.11; 13.12; 2024. – 4.01; Eesti Rahvusringhääling (<https://rus.err/ee>). – 2023. – 3.12; Gazeta.pl (<https://ukrayina.pl/ukrayina>). – 2023. – 12.10; Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (<https://www.lrt.lt/ru>). – 2023. – 7.05; Obozrevatel (<https://www.obozrevatel.com>). – 14, 16.09; 27.10; Radio Prague International (<https://ruski.radio.cz>). – 2024. – 6.01).*

Основні напрями діяльності НАН України

Вітання з днем народження президентів Національної академії наук України академіку А. Загородньому від Президії НАН України

«Вельмишановний Анатолію Глібовичу!

З безмежною шаною і повагою ми, члени Президії Національної академії наук України, Ваші колеги та друзі, щиро сердно вітаємо Вас з Днем народження!

На Ваших плечах лежить складна і відповідальна місія – зберігати і розвивати українську науку. І, не зважаючи на усі виклики і труднощі сьогодення, своєю щоденною самовідданою та плідною працею Ви дбаєте про науковий потенціал нашої держави та будете чітку стратегію поступу Національної академії наук України.

Ваше глибоке розуміння усіх процесів, що відбуваються в науковій сфері, Ваша мудрість і виваженість у рішеннях, справедливість, вміння ефективно комунікувати з колегами, добрі поради, взаємна підтримка й розуміння – усе це викликає почуття щирого захоплення та шани. Ми горді працювати пліч-о-пліч з Вами та вирішувати найскладніші завдання, відповідаючи на виклики часу.

Від усієї душі зичимо Вам, дорогий Анатолію Глібовичу, відмінного здоров'я, миру й добробуту, невичерпної енергії, наснаги та сил у Вашій нелегкій справі. Нехай ваш життєвий шлях буде осяяно новими успіхами й досягненнями на благо науки, нашої академії та рідної України. Невпинного руху вперед, високих цілей та особистого щастя!

З найщирішими побажаннями Президія Національної академії наук України» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 29.01*).

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 24 січня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Цього дня учасники зібрання заслухали дві наукові доповіді.

З доповіддю «Ефективні технології порошкової металургії для отримання спечених композиційних матеріалів на основі чорних та кольорових металів, модифікування ливарних сплавів та утилізації техногенних відходів» виступив в. о. директора Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України член-кореспондент НАН України Г. Баглюк.

Другу доповідь «Стан досліджень і розробок зі створення матеріалів та елементів для поглинаючих стрижнів системи керування та захисту ядерних реакторів України» виголосив директор Науково-технічного комплексу

«Ядерний паливний цикл» (НТК ЯПЦ) Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» (ННЦ ХФТІ) кандидат фізико-математичних наук В. Красноруцький. Він поінформував про вагомні результати, отримані в ННЦ ХФТІ під час створення нейтронпоглинаючих матеріалів як для діючих атомних енергоблоків України, так і для застосування в будь-яких типах реакторів, включаючи малі модульні реактори (ММР), які передбачається впровадити в структуру атомної енергетики України.

В обговоренні доповіді виступили головний інженер філії «Відокремлений підрозділ «Науково-технічний центр» акціонерного товариства «Національна атомна енергогенеруюча компанія (АТ «НАЕК») «Енергоатом» О. Годун, головний інженер-технічний директор філії «Відокремлений підрозділ “Атоменергомаш”» АТ «НАЕК» «Енергоатом» С. Лавров. До дискусії також долучилися академіки НАН України В. Семиноженко і В. Слісенко.

Учасники засідання відзначили високу актуальність і вагомність наукових результатів, представлених у доповідях цього дня.

Далі було розглянуто кадрові й поточні питання. Зокрема, віцепрезидент НАН України академік НАН України В. Богданов виступив з інформацією про стан виконання у II півріччі 2023 р. Плану заходів з реалізації Концепції розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 роки (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.01*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Десять найкращих досягнень українських науковців у 2023 р. від інтернет-порталу «Громада Груп медіа»

Попри важкі часи й руйнівні наслідки російської агресії наука в Україні розвивається, а науковці продовжують свої дослідження.

Інтернет-портал «Громада Груп медіа» зібрав 10 найкращих наукових досягнень українських учених за 2023 р. До списку увійшли роботи науковців Радіоастрономічного інституту НАН України, Інституту ядерних досліджень НАН України, Науково-технологічного комплексу (НТК) «Інститут монокристалів» НАН України, Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, Національного наукового центру (ННЦ) «Харківський фізико-технічний інститут», Інституту економіки та прогнозування НАН України, Інституту археології НАН України, Інституту загальної енергетики НАН України, Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України та Національного науково-природничого музею НАН України, а також Інституту математики НАН України. Автори статті – аспірант відділу радіоастрономічної апаратури та методів спостережень Л. Станиславський, старші наукові співробітники цього відділу кандидати фізико-математичних наук І. Бубнов і С. Єрін, заступник директора з наукової роботи Інституту

академік О. Коноваленко і провідний науковий співробітник відділу декаметрової радіоастрономії доктор фізико-математичних наук О. Станиславський.

1. ГУРТ – це радіоастрономічний інструмент нового покоління, призначений для досліджень Всесвіту. Він є на території Радіоастрономічної обсерваторії ім. С. Я. Брауде у Харківській області. Крім моніторингових досліджень сонячного випромінювання, радіотелескоп було задіяно для спостережень радіовипромінювання пульсарів, вивчення сплесків Юпітера, дослідження фонового радіовипромінювання нашої Галактики, довготривалих спостережень радіовипромінювання залишків наднових у Галактиці тощо.

Під час тимчасової окупації території значна частина ГУРТ була зруйнована та розкрадена росіянами. Польові роботи з відновлення розпочалися після 23 серпня 2023 р., коли на Радіоастрономічній обсерваторії ім. С. Я. Брауде встановили сонячну електростанцію. Антенна система першої секції була відновлена 28 вересня, а 12 жовтня на відновленій секції радіотелескопа ГУРТ було проведено перші спостереження.

Це стало можливим завдяки самовідданій праці співробітників Радіоастрономічного інституту НАН України.

2. Великий адронний колайдер – з Україною

У 2024 р. ЦЕРН (CERN, Європейська організація з ядерних досліджень, міжнародний дослідницький центр європейської спільноти, найбільша у світі лабораторія фізики високих енергій) виповнюється 70 років. Цього року вчені згадуватимуть багате минуле лабораторії та її світле майбутнє, продовжуючи працювати над відповіддю на фундаментальні питання Всесвіту за допомогою нових новаторських технологій.

Як доповів завідувач відділу фізики високих енергій Інституту ядерних досліджень НАН України, член-кореспондент НАН України В. Пугач, розроблені фахівцями Інституту ядерних досліджень НАН України технології отримання металевих фольгових детекторів іонізувального випромінювання допомогли створити оригінальні радіаційно стійкі системи моніторингу умов та безпеки ряду експериментів.

Ця технологія дала поштовх створенню так званого металевого режиму мікропиксельних детекторів Timerix (CERN).

За участі цього ж інституту проводиться модернізація Mighty Tracker з використанням монолітного мікропиксельного детектора «MightyPix».

Модернізація має на меті створення детекторних систем, спроможних виконувати фізичні виміри протягом 4–5 років при десятикратно вищих світлостях, досяжних завдяки бурхливому прогресу отримання високоінтенсивних пучків прискорених ядер на Великому адронному колайдері (ЛНС).

Продовження теоретичних та експериментальних досліджень у галузі фізики високих енергій критично необхідне з огляду на їхнє прикладне

значення для розвитку стратегічно важливих галузей, наприклад таких як атомна енергетика, ядерна медицина тощо.

Ключовим пунктом порядку денного сесії Ради ЦЕРН, завдяки наполегливості харківського академіка Б. Гриньова, наприкінці року були рішення, що співпраця CERN з Білоруссю завершується 27 червня 2024 р., а з Росією – 30 листопада 2024 р. Із цих дат припиняються всі відносини між CERN і російськими та білоруськими установами.

3. Харків може виконувати складні мікробіологічні та молекулярно-генетичні дослідження

У Науково-технологічному комплексі (НТК) «Інститут монокристалів» НАН України (м. Харків) було відкрито ще одну лабораторію, що входить до складу відділу органічної та біоорганічної хімії.

Вона оснащена найсучаснішим обладнанням. Це, зокрема, прилади для проведення мікробіологічних і молекулярно-генетичних досліджень, серед яких ампліфікатори, шафа біологічної безпеки, центрифуги, прецизійні дозатори, ваги, морозильні камери та багато іншого.

Відкриття такої сучасної лабораторії дасть змогу науковцям ефективніше проводити комплексні дослідження, спрямовані на розроблення нових протимікробних препаратів і методів молекулярно-генетичної діагностики. Колектив лабораторії може виконувати наукові роботи на дуже високому рівні, зокрема складні мікробіологічні та молекулярно-генетичні дослідження. Про це свідчить значна кількість міжнародних проектів і грантів, до яких вони залучені.

4. Коли овочі та хліб стають цілющими...

У відділі фізіології промислових мікроорганізмів Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України вже давно створюють спеціальні дієтичні ферментовані функціональні продукти харчування на основі пробіотичних лактобактерій, які оздоровлюють організм, а саме сприяють корекції мікробіоти кишківника, ліпідного профілю й імунного статусу організму.

Одним з таких продуктів є пробіотичний препарат для заквашування овочів, розроблений на основі штамів молочнокислих бактерій *Lactobacillus plantarum*.

Ще один сучасний напрям досліджень – одержання ферментованих напоїв, зокрема овочевих соків.

Науковці відділу фізіології промислових мікроорганізмів одержали буряковий напій – сік столового буряка, ферментований відібраними штамми молочнокислих бактерій. Він кисло-солодкий на смак (зі слабким буряковим присмаком), містить менше вуглеводів і більше деяких амінокислот, а також молочну й інші органічні кислоти, вітаміни групи В, РР, С, Е, мінеральні речовини, бетанін, пектин. Позитивний ефект після вживання соку спостережено за дисбактеріозів, гастритів шлунку, гіпертонії, дистрофії міокарду, гіповітамінозів С і В.

Буряковий напій має антиоксидатні властивості, тож його рекомендують до лікувально-профілактичного вживання під час контакту з радіонуклідами й солями токсичних металів, що особливо важливо у воєнний і повоєнний час.

Останнім часом актуальним стало підвищення поживної цінності та якості хліба, надто з погляду подовження термінів його зберігання. В Інституті мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України розроблюють бактеріальні закваски для приготування хліба, які впливають на його смак, текстуру й зовнішній вигляд, відмінний від дріжджового хліба, завдяки утворенню молочної та оцтової кислот під дією бактерій. Лактобактерії також збагачують хліб амінокислотами, мінеральними речовинами і ферментами.

Щоденне споживання функціональних продуктів харчування, які як постійний складник раціону людини поліпшують склад нормальної мікробіоти, створює реальні передумови для зростання середньої тривалості життя, збереження фізичного й ментального здоров'я, народження здорового покоління.

За прогнозами провідних фахівців світу в галузі харчування й медицини, у найближчі 15–20 років частка цих продуктів на продовольчому ринку перевищить 30 %, на 35–50 % витіснивши чимало традиційних лікарських препаратів.

5. Нова енергія дедалі ближче до Харкова

Заступник генерального директора ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут», академік НАН України І. Гаркуша разом з представниками 17 країн-учасниць і Європейською комісією від імені програми «EURATOM», а також консорціумом європейських термоядерних лабораторій (EUROfusion) та Fusion for Energy (F4E) узяв участь у засіданні другого керівного комітету DONES.

Україна взяла участь у засіданні комітету вперше. Це сталося завдяки тому, що в жовтні наша держава набула статусу спостерігача в Міжнародному дослідному інфраструктурному проєкті «The International Fusion Materials Irradiation Facility, Demo Oriented NEutron Source» (IFMIF-DONES).

Мета проєкту «DONES» полягає у створенні та експлуатації нового джерела термоядерних нейтронів, яке призначене для тестування, перевірки та кваліфікації матеріалів майбутніх термоядерних електростанцій, таких як DEMO (європейський прототип демонстраційного термоядерного реактора).

І. Гаркуша очолює українську дослідну ланку в консорціумі проєкту «EUROfusion», у межах якого відбувається реалізація європейської дорожньої карти досліджень з керованого термоядерного синтезу задля створення прототипу термоядерної станції DEMO та промислової термоядерної електростанції до 2050 р.

Відзначимо, що далеко не кожна країна світу має у своєму науковому арсеналі високотемпературні плазмові установки та установки для

дослідження матеріалів термоядерних реакторів, які використовуються для створення енергетики на основі керованого термоядерного синтезу.

Крім того, участь у DONES дасть можливість нашим науковцям мати безпосередній доступ до результатів досліджень, а Україна продовжить розвивати необхідні знання та експертизу за напрямом термоядерного синтезу, які дадуть змогу створювати, експлуатувати й розвивати власну термоядерну енергетику та забезпечуватимуть енергетичну безпеку й енергетичну незалежність у майбутньому.

ДЕМО (англ. DEMOnstration Power Plant) – міжнародний проєкт термоядерної електростанції. Повинен стати наступним кроком у розвитку й комерційному впровадженні енергетики на принципі керованого термоядерного синтезу після успішної реалізації міжнародного проєкту термоядерного реактора ITER.

6. Як громадам розвиватися в умовах воєнного стану і високого рівня невизначеності?

Науковці відділу промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України Л. Дейнеко, О. Кушніренко, О. Ципліцька та Н. Гахович підготували посібник «Рекомендації щодо використання сучасних методів стратегування регіонального розвитку в умовах воєнного стану та високого рівня невизначеності».

Аналітичне дослідження й активне спілкування з територіальними громадами та регіональними органами влади в межах цього проєкту дало змогу відокремити найістотніші виклики стратегування регіонального розвитку. До них належать:

- взаємозалежність розроблення регіональної стратегії розвитку та стратегій територіальних громад;
- недосконале статистичне забезпечення, релокація бізнесу й непередбачуваність його намірів;
- структурні дисбаланси на локальних ринках праці (коли неможливо швидко дібрати та підготувати персонал для місцевих і переміщених підприємств, надто за активної міграції населення);
- труднощі у взаємодії з громадою й залучення представників громадськості до розроблення стратегії;
- планування в умовах руйнування бюджетотвірних підприємств;
- нерозробленість механізмів включення малого та середнього бізнесу регіону у великі проєкти повоєнного відновлення;
- перестороги щодо використання донорських коштів для відновлення економіки й інфраструктури громад (що пов'язані з оцінюванням майбутніх витрат на утримання створених об'єктів і потреби місцевих громад у них).

7. «Скіфське золото» визнали українським

Старша наукова співробітниця відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук Е. Кравченко розповіла, як російські окупанти видають себе у європейських

судах за представників українських музеїв і як артефакти «скіфське золото» визнали українськими.

Учена наголосила, що «визнання артефактів (скіфського золота) українськими – це визнання Європою української влади та нашої юрисдикції над Кримом. Це величезний удар по іміджу РФ. Повернення колекції до Києва це як досягнення однієї з тактичних цілей, яких ми досягаємо по дорозі до нашої великої мети. Історичний музей вже опублікував ряд світлин “скіфського золота”, щоб українці нарешті побачили, які там речі. (...) Дуже важливим є повернення культурних цінностей, які зберігаються в інших музеях світу, адже ми не знаємо, куди й коли Росія подасть позов і яка колекція буде заарештована. Тому треба працювати на рівні договорів з країнами, думаю, спільно з МЗС ми цілком можемо це зробити. Якщо договір є, то ніякий позов не перешкодить співпраці. Звісно, такі речі бажано показувати і Європі, і Штатам, адже це наша культурна спадщина, яка не лише популяризує українську культуру, а ще й може заробляти для неї гроші, оскільки ці виставки не є безкоштовними, люди платять за перегляд колекції. Виставки, які їздять по світу, дуже добрий підмуток для фінансування музеїв і культури загалом».

8. Як приборкати коронний розряд?

Міжнародне наукове видавництво «Springer» опублікувало колективну монографію «Detection of Corona Discharge in Electric Networks» («Виявлення коронного заряду в електричних мережах»). Серед редакторів праці – ректор Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» член-кореспондент НАН України Є. Сокол, виконувач обов'язків директора Інституту загальної енергетики НАН України член-кореспондент НАН України В. Бабак і заступник директора з науково-організаційної роботи цього інституту доктор технічних наук А. Запорожець.

У монографії показано, що перехід до європейських інституцій відкриває для України можливості широкого входження на європейський ринок. Один з найважливіших товарів для нашої країни – електрична енергія. Україна має потужну енергетичну систему, яка, навіть попри постійні ракетні атаки, може постачати в достатній кількості електроенергії європейським країнам. Це може стати основою розвитку та зростання української економіки.

Нині постає питання про подальше підвищення якості електричної енергії. З погляду якісних показників електропостачання важливим явищем є коронний розряд, бо він є одним із чинників зміни безперебійності, впливає на втрати електричної енергії та на обладнання мережі.

Зважаючи на фізичні особливості коронного розряду його доволі часто розглядають як паразитного споживача енергії. Проте ця книга наголошує на взаємозв'язку між коронним розрядом і погіршенням показників якості енергопостачання.

Автори монографії пропонують виявляти коронний розряд і визначати його координати за допомогою спектрального аналізу акустичних шумів, які супроводжують коронний розряд.

9. Звідки у кита ростуть... ноги

Міжнародне фахове рецензоване видання «Biological Journal of the Linnean Society» («Біологічний журнал Ліннейського товариства», Велика Британія), що спеціалізується на еволюційній біології, опублікувало статтю «A cetacean limb from the Middle Eocene of Ukraine sheds light on mammalian adaptations to life in water» («Кінцівка китоподібного з середнього еоцену на території сучасної України проливає світло на пристосування ссавців до життя у воді»).

3-поміж її авторів – науковці Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України та Національного науково-природничого музею НАН України.

Автори першими у світі на реальному матеріалі описали досі не підтверджену, хоча й передбачену раніше стадію еволюції китоподібних – наявність задніх кінцівок у повністю водного виду, котрий до того ж виявився найдавнішим серед знайдених у Європі, про які відомо науці.

До речі, з України дійсно походять багато знахідок і викопних ссавців, і викопних рептилій. Зокрема, відомі мезозойські рептилії. Вони представлені в колекціях Національного науково-природничого музею НАН України в Києві, Державного музею природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, інших поважних музеїв.

Доктор біологічних наук, професор П. Гольдін пояснює еволюцію скелета давніх китоподібних за допомогою схеми авторства С. Давиденка – його колеги й першого співавтора найсвіжішої статті.

10. Дівчина і найвища математика

Математик К. Пожарська отримала Міжнародну премію з математики «Joseph F. Traub Information-Based Complexity Young Researcher Award 2023».

Команда, у якій працює науковець, займається дослідженням сучасних завдань теорії наближень та розробкою алгоритмів для зменшення інформаційної складності, що знаходять застосування в машинному навчанні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 16.01*).

Вийшла книга провідного наукового співробітника Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України члена-кореспондента НАН України Н. Хамітова «Війна в Україні і новий гуманізм: Давид проти Голіафа».

Книга вже виходила в журналах українською у скороченій версії, а тепер публікується декількома іноземними мовами в окремих виданнях – для того, щоб світ дізнався про реалії війни, у трагічному вирі якої знаходяться українці, і був налаштований на перемогу України. Суть цієї перемоги, на переконання автора, полягає в збереженні і розвитку цивілізаційної суб'єктності України.

Сучасний глобальний світ перебуває у такій точці соціальної біфуркації, котра визначає вибір вектора розвитку цивілізації: чи піде цей

розвиток у напрямі вдосконалення демократії, зростання рівня та якості життя переважної більшості мешканців глобального співтовариства, а також подолання кліматичних та інших екологічних загроз, чи глобальне співтовариство деградує в сторону тоталітаризму й неототалітаризму, що може призвести до низки руйнівних війн та незворотної екологічної катастрофи. Правильний вибір, що сприяє вільному й гідному життю людини, можливий у тому випадку, коли більшість членів суспільства на чолі з культурною елітою цілеспрямовано працюватимуть над вдосконаленням власного етосу, котрий наповнюється рисами нового гуманізму. Саме цій актуальній для сьогодення проблемі присвячена книга Н. Хамітова, що видана англійською і болгарською мовами у Болгарії в авторитетному видавництві інтелектуальної літератури КІБЕА.

Агресор у війні проти демократичного світу намагається морально виправдати саме війну проти людяності не лише в засобах масової інформації, а й у широких інформаційних соціальних мережах. Протистояти цьому можна лише з позицій єдино правильних цінностей нового гуманізму.

Автор звертає увагу на те, що країни із тоталітарними політичними режимами поширюють у світі ідеологію і практику антилюдяності подібно до дій Гітлера та Сталіна у роки Другої світової війни, і з позицій сили й погроз застосування сили пропагують антилюдяність у засобах масової інформації. Дійсно, у сучасному світі людина потрапляє у вир інформаційних потоків і це може призвести до того, що вона може стати «гугл-мислячою» істотою, котра може втрачати зв'язок із базовими життєвими сенсами. У цих умовах найбільш важливим є те, щоб вона зберегла власну людяність, що ґрунтується на засадничих цінностях виживання та розвитку людства. Одним із основних лейтмотивів книги є застереження проти того, щоб людина в екзистенціальній боротьбі із тоталітаризмом та неототалітаризмом, де ставкою є життя та смерть, сама не зайняла спільну сторону зі злом, перейнявши риси останнього, а залишилася людяною. У цьому і полягає асиметричність дій сторони добра – надати прибічникам тоталітаризму шанс позбутися агресивності та людиноненависництва. Адже людство зрештою має прийти до відмови у праві на існування тим політичним режимам, що вдаються до політики етноциду та екоциду.

У центрі цього глобального протистояння опинилася Україна, котра стримує агресію російського неототалітаризму і стоїть на заваді поширення цієї агресії на територію високоцивілізованих демократичних країн. Ця війна є частиною глобального протистояння демократії та тоталітаризму, яке є, по суті, Другою холодною війною. Автор вважає, що громадянському суспільству необхідно цілеспрямовано впроваджувати в глобальну суспільну свідомість ідею нового гуманізму як такого, що має подолати війну проти людяності. Український народ прагне до найбільш повного втілення ідеї нового гуманізму, що спирається на золоте правило моралі – «стався до іншого так, як ти бажаєш, що він ставився до тебе», – і робить над собою моральне зусилля, щоб уникати ситуацій, у якій необхідно реагувати на зло

злом. Це, власне, і має здійснити ціннісну революцію у свідомості великих груп людей у багатьох країнах світу для подолання військових загроз, і, разом із тим, що не менш важливо – врятувати планету від кліматичної катастрофи. Автор відзначає, що український народ за останні тридцять років пройшов величезний шлях суспільного й морального розвитку і наразі в умовах атак на цивільну інфраструктуру та житлові будинки ворожих бомб та ракет проявляє неабияку стійкість та мужність, знаходячись на вістрі протиборства із тоталітаризмом за добробут та мирне майбутнє всього людства.

Екзистенціальну проблематику автор доповнює метаантропологічним та соціокультурним аналізом складної багатоаспектної кризи, у якій опинилося людство після 24 лютого 2022 р. Автор зазначає, що у XXI ст. у добу інтернету та соціальних мереж ускладнюється ситуація екзистенціальної боротьби із неототалітаризмом, який вдається до мімікрії під демократію і свободу слова. Щоб перемогти неототалітаризм громадяни різних країн мають виробити імунітет стосовно його інформаційної методики постправди.

Війна не повинна закінчитися гібридним миром, котрий є переплетінням війни та миру, і котрий неминуче може призвести до нової війни у коротко- чи середньостроковій перспективі. Справжній мир не повинен принижувати гідність однієї із сторін. Автор зазначає, що українському народові притаманна і вироблена століттями власна ідентичність, і світоглядна толерантність, котра проявилася в здатності приймати у власну культуру ментальні риси інших народів та їх культур. Україна у цій антиколоніальній війні за незалежність має шляхом протистояння агресії на полі бою сприяти деколонізації поневолених народів Російської Федерації, включаючи й значну частину самих росіян, їхньому світоглядному звільненню та державотворенню у цивілізованих рамках. Лише це має привести до трансформації агресивного політичного режиму Російської Федерації і подолати військову загрозу не лише для України, а й для багатьох демократичних країн (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 16.01*).

В Україні буде депопуляція – директор Інституту демографії та соціологічних досліджень Е. Лібанова дала негативний прогноз

Україна програє Росії інформаційну війну, вважає директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України Е. Лібанова.

Під час панельної дискусії «2024: сценарії для країни» в рамках проєкту LB.ua і EFI Group «Нова країна» вона наголосила, що людям потрібно пояснювати, що відбувається: які є проблеми, як вони можуть перерости у виклики, загрози і ризики. Зокрема, українцям потрібно пояснювати демографічну ситуацію.

«Ми маємо говорити, що так, в Україні буде депопуляція. Так, нас не буде 40 млн. І тим більше не буде 52, як було на 1 січня 1992 р. Давайте про це забудемо. Ми можемо досягти 40-мільйонного населення, але за рахунок потужної імміграції», – зазначила професор. Крім того, усі 6 млн українців, які виїхали (а з урахуванням трудових мігрантів, які виїхали до війни – 9 млн), до України не повернуться.

«Моя мрія, щоб повернулася половина. Якщо повернеться половина – це буде чудово», – пояснила професор.

Е. Лібанова нагадала, що після воєн на Балканах до своїх країн повернулася третина тих, хто виїхав. «Якщо в нас буде половина – це клас. Якщо ми думаємо, що європейські країни почнуть масово витісняти українців – не почнуть. Вони дуже зацікавлені в такій робочій силі. За даними і німецьких, і польських дослідників, 70 % жінок, які виїхали, мають вищу освіту», – зазначила вона.

Е. Лібанова наголосила, що кожен день війни працює на те, щоб повернулося менше українців. «Чи можемо ми розраховувати на бекі-бум після війни? Ні, не можемо», – підкреслила директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*). – 2024. – 26.01).

На базі Інституту економіки та прогнозування НАН України 18 січня в режимі зум-конференції відбулися академічні читання «Спадщина Михайла Туган-Барановського для відбудови України».

Захід до дня народження видатного українського вченого, співзасновника Національної академії наук України академіка М. І. Туган-Барановського організували Громадська організація «Всеукраїнська асоціація економістів-міжнародників» і відділ економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України.

Мета академічних читань:

– актуалізація спадщини М. Туган-Барановського як вченого-економіста, будівничого української державності, громадського діяча та організатора науки в контексті завдань відбудови економіки та відновлення соціогуманітарного простору України. Основні тематичні напрями доповідей, виступів та дискусії:

- сучасний потенціал наукової методології М. Туган-Барановського;
- соціальний ідеал М. Туган-Барановського та моделювання української перспективи;
- теорія кооперації та її потенціал для відбудови України;
- роль науки та освіти в суспільному розвитку за М. Туган-Барановським: формування світогляду, примноження знань, продукування інновацій;
- державотворча діяльність М. Туган-Барановського та актуальні питання державного управління;

– прогностичні ідеї М. Туган-Барановського в контексті формування макромоделі безпеки соціально-економічного розвитку України.

Участь у читаннях взяли науковці НАН України, НДФІ ДННУ «Академія фінансового управління», ННЦ «Інститут аграрної економіки», НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрНУ, Національного інституту стратегічних досліджень та представники провідних університетів. До розгляду актуальних питань забезпечення стійкості економіки, консолідації суспільства та розвитку кооперації долучилися представники бізнесу та громадянського суспільства. Географія учасників охопила дослідницькі осередки та вищі навчальні заклади міст Київ, Харків, Дніпро, Запоріжжя, Суми, Житомир, Львів, Тернопіль, Хмельницький та ін.

Модераторами заходу були завідувач відділу економічної історії Інститут економіки та прогнозування НАН України доктор економічних наук В. Небрат і президент ГО «Всеукраїнська асоціація економістів-міжнародників» доктор економічних наук А. Філіпенко.

З вітальним словом до учасників заходу звернувся директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік НАН України, доктор економічних наук В. Геєць. Він наголосив, що сучасне звернення до спадщини М. Туган-Барановського має особливі причини, адже розквіт його творчих сил і вершина наукової діяльності припали на роки революцій та війни. Проблеми, які постали у другій половині XIX – на початку XX ст., служили для вченого імпульсом до наукового розроблення соціально-економічних питань і започаткування нових напрямів у розвитку економічної науки, зокрема: теорії криз, економічного прогнозування, теорії економічної політики, економічної соціології, теорії кооперації. Окреме місце в його науковій спадщині займають питання війни, воєнної економіки та фінансів, повоєнного облаштування господарства, перспектив господарського розвитку. Тому, звертаючись сьогодні до постаті та ідей М. Туган-Барановського, науковці мають перед собою приклад наполегливої і новаторської наукової діяльності, попри важкі умови часу суспільних потрясінь і випробувань. На завершення свого виступу В. Геєць закликав учасників заходу до творчої праці, спрямованої не лише на опрацювання та переосмислення національної скарбниці економічної думки, а й теоретичне осягнення сучасних реалій, розроблення наукового підґрунтя економічної стратегії України.

Ініціатор академічних читань, президент ГО «Всеукраїнська асоціація економістів-міжнародників», професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка доктор економічних наук А. Філіпенко у зверненні до учасників наголосив на важливості всебічного вивчення наукового доробку вченого-економіста світової слави М. Туган-Барановського.

Значення історії економічної думки як каналу усвідомлення суті та логіки сучасних процесів і місце в цій історії М. Туган-Барановського розкрив у своїй доповіді заступник директора Інституту економіки та прогнозування НАН України, завідувач відділу економічної теорії цього ж Інституту академік НАН України А. Гриценко. Він запропонував спрямувати до Міністерства освіти та науки України обґрунтовані пропозиції щодо повернення курсів економічної історії та історії економічних вчень до навчальних планів підготовки економістів.

Значна увага на академічних читаннях була приділена висвітленню історії та теорії кооперації в працях М. Туган-Барановського та розкриттю потенціалу сучасних кооперативних форм господарювання для відновлення України. Зокрема, головний науковий співробітник відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі Інституту економіки та прогнозування НАН України доктор економічних наук Л. Молдаван у своїй доповіді розкрила теоретичні засади, зміст і форми кооперації за працями М. Туган-Барановського та наголосила на його ключовій ідеї господарської самопомоги в організації та діяльності кооперативів.

На ролі комунітарно-солідарних засад у забезпеченні господарської самоорганізації та економічного розвитку наголосив провідний науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень Інституту економіки та прогнозування НАН України доктор політичних наук І. Піляєв. Провідний науковий співробітник відділу економічної теорії Інституту економіки та прогнозування НАН України доктор економічних наук В. Липов надав аргументи щодо актуалізації теорії кооперації М. Туган-Барановського в контексті розвитку платформного кооперативізму. З позицій поєднання національних традицій кооперації та нових форм шерінгової економіки розглянула важливість кооперативних ідей М. Туган-Барановського для повоєнного відновлення України старший науковий співробітник відділу економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України кандидат економічних наук Л. Дідківська.

Важливим тематичним напрямом академічних читань стало розкриття ролі науки та освіти в суспільному розвитку, зокрема у вирішенні завдань відбудови та формування національної перспективи. Провідний науковий співробітник відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій Інституту економіки та прогнозування НАН України, завідувач кафедри економічної теорії Національного університету «Києво-Могилянська академія» доктор економічних наук Ю. Бажал наголосив на важливості наукової спадщини М. Туган-Барановського для забезпечення сучасного піднесення економічної науки і освіти в процесах післявоєнної відбудови України.

Академік НАН України Т. Єфименко зупинилася на концептуальних засадах застосування фінансової звітності державних підприємств у ризик-менеджменті фіскального простору, наголосивши, що нині управління фіскальними ризиками як на макро-, так і на мікрорівні набуває дедалі

більшої актуальності у зв'язку із загостренням викликів воєнного стану, регулярними руйнуваннями ділової активності економічних агентів різних інституційних секторів.

Науковці відділу економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України запропонували низку конкретних напрямів актуалізації теоретичного доробку та досвіду державотворчої діяльності М. Туган-Барановського, зокрема: етичні засади господарювання та державного управління (доктор економічних наук Н. Супрун); концептуалізація економічної ролі держави М. Туган-Барановським (кандидат економічних наук Т. Боднарчук); ідеї М. Туган-Барановського у формуванні інституційних основ соціально-ринкової економіки (кандидат економічних наук К. Гордіца); наукове осмислення впливу війни на розвиток промисловості в працях М. Туган-Барановського (кандидат економічних наук Н. Горін); сучасне значення концепції «вільного капіталу» М. Туган-Барановського для економічного розвитку (кандидат економічних наук Т. Сливка); роль підприємництва у відбудові економіки (кандидат економічних наук О. Кудласевич); трактування М. Туган-Барановським фінансових ресурсів та інвестиційних механізмів господарського розвитку (кандидат економічних наук О. Корніяка).

Підсумовуючи дискусії, організатори зазначили, що теоретичні напрацювання та наукові новаторства М. Туган-Барановського потребують подальшого вивчення та переосмислення з погляду нагальних завдань забезпечення стійкості економіки; консолідації суспільства; реалізації соціального, інвестиційного та виробничого потенціалу кооперації та інших форм господарювання; зміцнення фінансової, економічної та соціальної безпеки; підвищення якості державного управління; розвитку засад солідаризму та економічної демократизації. З урахуванням висловлених думок і пропозицій учасники академічних читань «Спадщина М. Туган-Барановського для відбудови України» дійшли згоди щодо доцільності:

– перекладу праць видатного вченого, першого українського академіка з економіки М. Туган-Барановського українською мовою та оцифрування його наукової спадщини з метою забезпечення доступності для вивчення та творчого розвитку новаторських ідей; підготовки рекомендацій щодо включення курсів економічної історії та історії української економічної думки до навчальних програм підготовки економістів;

– реалізації конкретних системних заходів у процесі трансформації і повоєнної відбудови економіки, що відповідають прогресивним ідеям М. Туган-Барановського, зокрема: підтримки відновлення кооперативного руху; впровадження принципів сталого розвитку на всіх рівнях економічної діяльності та державного управління; інституційного будівництва науки й освіти; зміцнення соціальної безпеки людини як мети, екзистенційної основи та міри економічного розвитку;

– відновлення системи наукового супроводу управлінських рішень у частині їх обґрунтування та оцінки результативності з урахуванням коротко-

та довгострокових наслідків, економічних і соціальних ефектів, дотримання принципів сталого розвитку, забезпечення стійкості економіки та її міжнародної конкурентоспроможності (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.01).

Факти і віхи наукового шляху видатного вченого-механіка. До 85-річчя академіка НАН України О. Гузя

О. Гузь народився 29 січня 1939 р. в м. Ічня Чернігівської області. Його предки-українці мешкали в Ічні з діда-прадіда. Від 1956 до 1961 р. він навчався на механіко-математичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, який закінчив із відзнакою.

Ще в студентські роки О. Гузь розпочав наукові дослідження у провідній науковій установі України в галузі механіки – в Інституті механіки АН УРСР і пов'язав із цим інститутом усю свою подальшу творчу діяльність.

Принагідно нагадаємо, що Інститут механіки (у час заснування він називався Інститутом технічної механіки) було створено 30 листопада 1918 р., майже одночасно із заснуванням Української академії наук (УАН). Першим директором інституту став один із фундаторів УАН і перших її академіків Степан Прокопович Тимошенко – всесвітньо відомий учений-механік. Інститут був першою у країні установою технічного профілю, і з ним пов'язана діяльність багатьох видатних вітчизняних учених. Досить згадати славетні імена фундаторів нового наукового напрямку – нелінійної механіки: М. Крилова і М. Боголюбова, а також знаних фахівців у галузі механіки та міцності матеріалів і конструкцій: О. Динника, М. Корноухова, Є. Патона, С. Серенсена, Г. Карпенка, А. Коваленка, М. Кільчевського і багатьох-багатьох інших. Тривалий час в інституті працював академік АН УРСР Г. Савін, учень академіка АН УРСР О. Динника, який починав наукову діяльність у відомій на весь світ науковій школі з механіки професора Мюнхенської політехніки А. Зоммерфельда. Саме Г. Савін зумів оцінити обдарованість О. Гузя і в 1959 р. залучив його, тоді ще студента 4-го курсу університету, до дослідницької роботи. Відтоді історія Інституту механіки почала переплітатися з життєвим і творчим шляхом О. Гузя.

Зазвичай шлях ученого в науці описують в анкетно-об'єктивний спосіб, без якихось особливих коментарів і оцінок. Є ще й інший спосіб – суб'єктивний, коли автори, які ближче знайомі з предметом свого аналізу, доповнюють сухі факти власними судженнями і міркуваннями. Ми ж використаємо обидва способи, але, на наш погляд, почати доцільно з першого.

О. Гузь захистив кандидатську дисертацію в 1962 р., докторську – в 1965 р., у 1969 р. став професором, у 1973 р. його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а в 1978 р. – академіком АН УРСР. Усе життя він працює в Інституті механіки: у 1960–1967 рр. на посадах інженера, аспіранта, старшого наукового співробітника; з 1967 по 2023 р. очолював створений

ним відділ динаміки та стійкості суцільних середовищ; у 1976–2022 рр. був директором інституту; від 2022 р. – радник при дирекції Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України. Одночасно в 1983–1988 рр. він був академіком-секретарем новоствореного у структурі академії Відділення механіки.

О. Гузь – автор 76 монографій (з них 22 без співавторів) і близько однієї тисячі наукових публікацій (зокрема, понад 400 без співавторів). Він підготував плеяду вчених-механіків. Серед його учнів 40 докторів наук і понад 100 кандидатів наук.

Здобутки О. Гузя в науковій, науково-організаційній та науково-педагогічній діяльності відзначено багатьма вітчизняними і міжнародними нагородами. Він є лауреатом найвищої наукової відзнаки НАН України – Золотої медалі імені В. І. Вернадського (2014), Державної премії СРСР (1985), Державної премії УРСР (1979, 1988), іменних премій НАН України (1979, 1983, 2000, 2014, 2016, 2017), премії Ленінського комсомолу для молодих учених (1967), премії Ленінського комсомолу України для молодих учених (1973), медалі Блеза Паскаля Європейської академії наук (2008), медалі Міжнародної конференції з обчислювальної і експериментальної інженерії та науки (International Conference on Computational and Experimental Engineering and Sciences, ICCES) «За досягнення впродовж життя» (2012), диплома якості та європейської золотої медалі Європейської науково-промислової палати (European Scientific-Industrial Chamber) за високу якість управління інститутом (2013).

О. Гузь є членом Академії Європи (Academia Europaea, London), Нью-Йоркської академії наук (Fellow of the New York Academy of Sciences), Європейської академії наук, а також Fellow of the World Innovation Foundation (London).

Як редактор він організував видання багатотомних колективних фундаментальних монографій (і особисто підготував низку томів): «Методы расчета оболочек» (Методи розрахунку оболонок) у 5 томах (1980–1982), «Механика композитных материалов и элементов конструкций» (Механіка композитних матеріалів і елементів конструкцій) у 3 томах (1982–1983), «Трехмерные задачи теории упругости и пластичности» (Тривимірні задачі теорії пружності та пластичності) у 6 томах (1984–1986), «Механика связанных полей в элементах конструкций» (Механіка зв'язаних полів в елементах конструкцій) у 5 томах (1987–1989), «Неклассические проблемы механики разрушения» (Некласичні проблеми механіки руйнування) у 4 томах (1990–1994), «Механика композитов» (Механіка композитів) у 12 томах (1993–2003), «Advances of Mechanics» (Успіхи механіки) у 6 томах (2005–2011), «Сучасні проблеми механіки» у 3 томах (2016–2018). Певний огляд основних наукових праць О. Гузя станом на 2006 р. міститься в книзі «Olexander M. Guz», яка є 11-м томом серії «Classics of World Science»

Наступна частина статті відповідатиме другому способу опису біографії вченого. Передусім слід зауважити, що коли хтось зустрічає у

своєму житті обдаровану й дуже успішну особистість і чимало часу спілкується з нею, фіксуючи окремі віхи її життєвого шляху, то часто в нього мимоволі постає запитання: як можна було досягти такого успіху в далеко не завжди сприятливих умовах?

Поза сумнівом, вирішальним чинником успіху в творчій праці на кшталт наукової діяльності є вроджений талант людини. Але для становлення особистості науковця, безумовно, надзвичайно важлива його базова освіта. Тому навчання у школі й університеті слід вважати першою віхою наукового шляху О. Гузя. Перші 17 років він прожив із матір'ю в Ічні (його батько помер у 1944 р. дуже молодим, після повернення з фронту), де в 1956 р. закінчив місцеву середню школу № 5. Того самого року він вступив до провідного українського вишу – Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Зауважимо, що в цей період у країні активно розвивалися різні галузі промисловості, насамперед військово-промисловий комплекс, що постійно потребувало нових наукових ідей і технологічних рішень. Тому перед тими студентами і випускниками вишів, які цікавилися наукою і мали здібності до неї, відкривалися доволі широкі можливості долучитися до дослідницької діяльності. Скажімо, в галузі механіки від 1950-х років регулярно відбувалися з'їзди, конференції, симпозіуми і школи з механіки, які збирали чи не всіх провідних механіків країни. Зазвичай школи для молодих учених організовували в курортних місцях, до читання лекцій на них запрошували корифеїв науки, і молоді дослідники дуже охоче долучалися до таких заходів. Упродовж року могло відбуватися близько десяти наукових форумів у галузі механіки, але держава виділяла на це гроші, і наукова молодь могла брати участь у всіх таких школах і конференціях. Це створювало атмосферу творчої співпраці та конкуренції. Саме в такому кліматі й формувалася особистість Олександра Миколайовича як вченого.

З 1960 р. він почав працювати в Інституті механіки як штатний співробітник відділу академіка АН УРСР Г. М. Савіна і долучився до досліджень за новим тоді науковим напрямом із концентрації напружень в оболонках. Це була друга віха на науковому шляху О. Гузя.

Закінчивши університет, уже за рік, в 1962 р., О. Гузь захистив кандидатську дисертацію на тему «Наближені розв'язки задач концентрації напружень навколо отворів в ізотропних і ортотропних оболонках». Це була третя віха.

Ще за три роки (1965 р.) О. Гузь захищає докторську дисертацію на тему «Тонкі пружні оболонки, ослаблені отворами». І цей факт біографії О. Гузя можна зафіксувати як четверту віху на його науковому шляху. Йому тоді було всього 26 років, і він став наймолодшим доктором наук у Радянському Союзі.

Захист докторської дисертації О. Гузя став помітною подією в науковому житті київських механіків. Дисертацію підтримали багато видатних учених того часу, зокрема професори А. Лур'є (Ленінград),

Х. А. Рахматулін (Москва), Н. Муштарі (Казань) та ін. Вчена рада із захисту дисертацій, членами якої були найвідоміші тогочасні київські науковці-механіки, засвідчила факт народження нової потужної постаті в українській механіці. Це був другий за всю сторічну історію Інституту механіки випадок, коли ступінь доктора наук присудили дуже молодому науковцеві. Перший випадок – присудження в 1930 р. докторського ступеня М. Боголюбову, який згодом здобув світове визнання як механік, математик і фізик.

П'ята віха на науковому шляху О. Гузя пов'язана з тим, що в 1967 р. він організував в Інституті механіки відділ динаміки та стійкості суцільних середовищ. Майже одразу співробітники відділу отримали низку вагомих результатів у галузі механіки матеріалів і елементів конструкцій, що згодом було опубліковано в численних монографіях і завдяки яким постала нова наукова школа. Про її здобутки ще йтиметься далі.

Шостою віхою можна вважати затвердження 37-річного О. Гузя (в 1976 р.) на посаді директора Інституту механіки АН УРСР. Не всі знають, що Інститут механіки був тоді найбільшим інститутом СРСР у галузі механіки.

У 1980 р. штатний розпис установи налічував більш ніж 1500 співробітників, зокрема 60 докторів наук і 150 кандидатів наук, які працювали здебільшого в галузі механіки матеріалів і елементів конструкцій.

Новий директор інституту дещо змінив організацію наукової діяльності установи і представлення результатів цієї діяльності. Зокрема, результати фундаментальних досліджень почали оформлювати як багатотомні монографічні видання, а прикладні роботи стали комплекснішими і їх виконували спільно із замовниками. Яскравим прикладом якості фундаментальних досліджень інституту може слугувати опублікована у 1980–1982 рр. серія монографій «Методы расчета оболочек» (Методи розрахунку оболонок) у 5 томах, одразу ж перекладена англійською мовою у США як допоміжні технічні тексти для NASA. Цей 5-томник вийшов за загальною редакцією О. Гузя, а перший та п'ятий томи повністю написали Олександр Миколайович та його учні. Надалі видання багатотомних колективних монографій з актуальних проблем механіки стало в інституті системною практикою. Усвідомлення важливості таких монографічних серій для розвитку механіки і початок їх видання у 1980 р. можна вважати сьомою віхою творчого життя О. Гузя. Зовсім нещодавно, наприкінці минулого року, відоме видавництво «Springer» опублікувало монографію «Advances in Mechanics: Current Research Results of the NAS of Ukraine», що свідчить про продовження практики, яку започаткував О. Гузь.

Не менш успішною стала співпраця Інституту механіки з Інститутом електрозварювання ім. Є. О. Патона. Близько 50 років тому науковці цих двох установ розпочали спільні дослідження з розроблення засад і розвитку ультразвукового неруйнівного методу дослідження напружено-деформованого стану матеріалів та елементів конструкцій. Співпрацю організували так, що теоретичні роботи виконували здебільшого в Інституті механіки за участю вчених Інституту електрозварювання, а експериментальні

роботи – в Інституті електрозварювання за участю фахівців Інституту механіки. У підсумку було розроблено методи визначення напружень у товстостінних і тонкостінних елементах конструкцій та в приповерхневих шарах матеріалів. Характерною особливістю дослідження елементів конструкцій стало створення ультразвукового методу визначення тривісних напружень, який передбачає як частинні випадки визначення двовісних і одновісних напружень (більшість розробок закордонних науково-технічних центрів за цим напрямом були пов'язані зі створенням ультразвукових методів визначення лише одновісних напружень). На основі виконаних спільно робіт було опубліковано дві монографії: «Основи ультразвукового неруйнівного методу визначення напружень у твердих тілах» (1974) та «Вступ до акустопружності» (1977).

Ще одним прикладом комплексних прикладних досліджень О. Гузя є його багаторічна співпраця з провідними вченими і конструкторами КБ «Південне», яку частково висвітлено в монографії, що вийшла друком 1980 р. Основний зміст книги становлять комплекс задач про визначення напружено-деформованого стану і надійності вузлів конструкцій, результати дослідження закономірностей пружнопластичного деформування конструкційних матеріалів в умовах роботи ракетних двигунів на твердому паливі та здійснення відповідних експериментальних досліджень.

Третім прикладом внеску О. Гузя у розв'язання прикладних проблем механіки можуть слугувати його роботи з механіки гірничих порід. Побудований ним загальний підхід до аналізу задач механіки в лінеаризованій постановці відкрив нові можливості теоретичного аналізу в прикладній для механіки деформівного твердого тіла галузі механіки гірничих порід. Результатом звернення Олександра Миколайовича до проблем механіки гірничих порід і, зокрема, до одного з основних об'єктів досліджень у механіці гірничих порід – гірничих виробок – стало створення теорії стійкості стану рівноваги матеріалу біля гірничих виробок. Цю точну з погляду механіки теорію було створено на основі більш загальної теорії, розробленої О. Гузем раніше, а саме тривимірної лінеаризованої теорії стійкості деформівних тіл. Слід зазначити, що до цього існували лише наближені теоретичні підходи. Важливо також, що втрату стійкості матеріалу біля виробок розуміють як початковий етап руйнування (вичерпання тривкості) і вважають однією з можливих причин виникнення викидів, які були й досі є надзвичайно актуальною проблемою для вітчизняної гірничовидобувної галузі. О. Гузь створив теорію стійкості гірничих виробок за малих докритичних деформацій, викладену в монографії «Основи теорії стійкості гірничих виробок». Чимало уваги в ній приділено загальним питанням теорії для різних моделей (пружного, пружнопластичного та в'язкопружного деформування) для випадків горизонтальних і вертикальних виробок, а також для підземних порожнин.

Отже, налагодження тісної наукової співпраці з Інститутом електрозварювання ім. Є. О. Патона, а потім і з іншими установами знаменує восьму віху на творчому шляху О. Гузя.

Дев'ята віха на науковому шляху академіка НАН України О. Гузя пов'язана з його міжнародною активністю, зокрема обранням до складу двох європейських академій: у 1992 р. – до Академії Європи (Academia Europaea, London) і у 2002 р. – до Європейської академії наук (European Academy of Sciences, Brussels). У 1995 р. його обрали членом Генеральної асамблеї Міжнародного союзу з теоретичної та прикладної механіки (General Assembly of the International Union of Theoretical and Applied Mechanics, IUTAM). Слід особливо відзначити, що європейське наукове співтовариство вже давно вирізило О. Гузя як механіка світового рівня. Наприклад, у 2008 р. Європейська академія наук присудила йому найвищу європейську наукову нагороду – Медаль Блеза Паскаля.

Уже будучи директором інституту, незважаючи на інтенсивну науково-організаційну діяльність та відповідальність за роботу всього інститутського колективу, О. Гузь не зменшив темпів власної науково-дослідної роботи і залишався надзвичайно продуктивним ученим. Працюючи над монографіями і статтями, він завжди дотримувався правила наукової новизни.

О. Гузь створив одну з найбільших наукових шкіл України. Під його керівництвом, як було вже зазначено вище, захищено 40 докторських і більш як 100 кандидатських дисертацій. Серед його учнів – троє академіків НАН України (В. Богданов, В. Кубенко, В. Назаренко), академік НАН Азербайджану (Г. Кулієв), троє членів-кореспондентів НАН України (Ю. Неміш, І. Чернишенко, М. Шульга) та член-кореспондент НАН Азербайджану (С. Акбаров).

Академік НАН України О. Гузь є єдиним серед вітчизняних учених-механіків лауреатом найвищої відзнаки НАН України – Золотої медалі імені В. І. Вернадського.

О. Гузь досі залюблений у науку і цікавиться новими напрямками розвитку механіки. Тому, ми певні, ще прислужиться своїм талантом світовій і українській науці (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 29.01).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки

У Харкові 17–19 квітня відбудеться Міжнародна науково-технічна конференція ім. В. М. Воєводіна «Проблеми сучасної ядерної енергетики»

Організатори заходу: Громадська організація «Українське ядерне товариство», Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут», Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна.

У рамках конференції розглядатимуться питання за такою тематикою:
– розвиток ядерно-енергетичного комплексу України;

- матеріали для ядерної енергетики;
- підвищення рівня безпеки та ефективності експлуатації АЕС;
- подовження терміну експлуатації енергоблоків та управління;
- старінням обладнання АЕС;
- ядерна, радіаційна і екологічна безпека при поводженні з РАВ та ВЯП;
- проблеми термоядерного синтезу;
- робота з громадськістю в атомній галузі.

До участі у конференції запрошуються представники наукових установ, підприємств та організацій атомної галузі України, суміжних галузей, а також профільних закладів вищої освіти.

Робочі мови конференції: українська, англійська.

Подання заявок на участь та надання назв доповідей – до 1 березня 2024 р.

Отримання Оргкомітетом тез доповідей – до 15 березня 2024 р.

Електронна адреса організаційно-програмного комітету: pmne2016@ukr.net (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 22.01).

Нагороди і відзнаки

Науковців Національної академії наук України відзначено державними нагородами з нагоди Дня Соборності України

Згідно з Указом Президента України В. Зеленського № 16/2024 «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня Соборності України» за значні заслуги у зміцненні української державності, мужність і самовідданість, виявлені у захисті суверенітету та територіальної цілісності України, вагомий особистий внесок у розвиток різних сфер суспільного життя, сумлінне виконання професійного обов'язку нагороджено науковців Національної академії наук України:

– орденом «За заслуги» III ступеня – виконувача обов'язків директора Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України кандидата біологічних наук В. Грабового;

– медалью «За працю і звитягу» – заступника директора Інституту соціології НАН України доктора соціологічних наук С. Дембіцького.

Щиро вітаємо науковців із високими державними нагородами та бажаємо їм міцного здоров'я, невичерпного джерела наснаги і творчого натхнення задля нових вагомих звершень в ім'я науки й України!
(*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.01).

Наприкінці 2023 р. вийшла друком монографія «Сталь України: відновлення та інновації», серед авторів якої – провідні науковці Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України, зокрема, завідувач відділу Інституту доктор технічних наук О. Смірнов і директор Інституту член-кореспондент НАН України А. Нарівський.

Монографія присвячена аналізу сучасного стану вітчизняної металургійної галузі, перспективам та шляхам її повоєнного відновлення.

До 2014 р. металургійний комплекс України забезпечував понад 30 % валютних надходжень до держави, генеруючи близько 10 % ВВП (а з урахуванням поставок металопродукції для галузей економіки ця цифра сягала 40 %). У металургії та суміжних з нею виробництвах було задіяно майже 11 % усіх працюючих у промисловості України.

З початком російської агресії у 2014 р. було втрачено Алчевський металургійний комбінат, Донецький і Єнакіївський металургійні заводи, а після повномасштабного вторгнення у 2022 р. – металургійні комбінати «Азовсталь» та ім. Ілліча в Маріуполі. Якщо до цього списку додати величезну кількість захоплених та зруйнованих загарбниками допоміжних підприємств гірничо-добувної, збагачувальної, вугільної галузей, виробництва коксу, вогнетривів, феросплавів, флюсів тощо, то стане зрозумілим, чому Світовий банк у своєму звіті за 2023 р. найбільш постраждалою галуззю промисловості України назвав саме металургію, яка втратила більш ніж 60 % своєї довоєнної капіталізації.

Автори монографії основну увагу акцентували на розробці концепції підвищення ефективності роботи металургійних підприємств під час їх відбудови та відновлення за рахунок використання сучасних інноваційних підходів і впровадження наукомістких технологій та обладнання. Одним із головних напрямів є створення гнучких малих металургійних виробництв, у т. ч. регіонального рівня. При цьому, з огляду на сьогоднішній день, ця діяльність має відбуватися навіть тепер, і в умовах воєнного стану спрямовуватися головним чином на переробку металобрухту спецтехніки, а також випуск високоякісної металопродукції подвійного призначення.

Щодо окремих етапів металургійного переділу, то автори монографії вбачають сутність їх подальшого розвитку в оптимізації функціональних і технологічних параметрів електросталеплавильних агрегатів, управлінні фізико-хімічними взаємодіями у розплаві в процесах перемішування та рафінування сталі безпосередньо в ковші, застосуванні сучасних високофункціональних методів безперервного розливання.

Не залишилися поза увагою авторів світові тенденції розвитку промисловості у коротко- і середньостроковій перспективі стосовно металургійного виробництва, передусім необхідність скорочення викидів CO₂, рециклінгу основних та допоміжних матеріалів, застосування водню як

джерела енергії і загалом прискореного технологічного переходу до одержання так званої зеленої сталі.

Цільовою аудиторією монографії є науковці академічних та науково-дослідних установ, інженерно-технічні працівники металургійних і машинобудівних підприємств, фахівці міністерств та відомств, менеджери приватних компаній, аспіранти, викладачі та студенти металургійних спеціальностей вищих навчальних закладів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.01).

Вийшла друком колективна наукова монографія «Формування метрополісних регіонів України: досвід Києва», яку науковці Інституту географії НАН України підготували спільно з колегами з Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Інституту Генерального плану м. Києва, Київського національного університету будівництва і архітектури, Консалтингової компанії «Plan+risk consult GmbH» (Німеччина).

Монографія базується на багаторічному досвіді авторів щодо дослідження різних аспектів розвитку Київського метрополісного регіону, враховує воєнні реалії сьогодення і обґрунтовує наукові засади поліцентричного та поліфункціонального просторового розвитку метрополісних регіонів.

У праці розглянуто теоретичні та прикладні аспекти метрополізації та формування метрополісних регіонів. Досліджено передумови та фактори розвитку Київського метрополісного регіону, виявлено особливості трансформації та розроблено напрями вдосконалення функціонально-просторової структури регіону та його окремих складових. Досліджено вплив воєнних дій 2022 р. на розвиток Київського метрополісного регіону. Проаналізовано міжнародний досвід інституалізації метрополісних регіонів. Досліджено передумови та можливості розвитку окремих метрополісів та мережі метрополісних регіонів України. Особлива увага приділена їх значенню у формуванні збалансованої, поліцентричної моделі просторового розвитку України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 16.01).

Новини української археології

Науковці Черкаської експедиції Інституту археології НАН України опрацьовують археологічні матеріали з розкопок у середмісті Черкас

Тепер триває обробка археологічних матеріалів, виявлених Черкаською експедицією Інституту археології НАН України (керівник – старший науковий співробітник кандидат історичних наук Д. Куштан). Минулого року експедиція проводила науково-рятувні археологічні дослідження на кількох

ділянках у середмісті Черкас. Відбувається процес камеральної обробки матеріалів в імprovізованій «лабораторії» Черкаського міського археологічного музею Середньої Наддніпрянщини, куди ці знахідки й будуть передані на постійне зберігання.

Найбільша частина артефактів відноситься до ранньомодерної історії Черкас. Серед них комплекс виробів кінця XVIII ст., серед яких особливо треба згадати керамічний посуд (у т. ч. чудова колекція розписних мисок), пічні кахлі, посуд із гутного скла, люльки, іграшки-свистунці тощо. Серед знахідок XVII ст., окрім керамічного та скляного посуду, кахлів, люльок, виявлено стулку формочки для відливки свинцевих куль. До ранньої історії міста (XV ст.) належить фрагмент мідної поясної накладки, прикрашеної зображенням архангела Михаїла, що пронизує списом дракона (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 16.01*).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

В. Горовий, заступник гендиректора НБУВ

Удосконалення бібліотечних технологій у процесі розвитку інформаційної сфери суспільства

У статті розглядаються якісно нові характерні особливості, яких набула суспільна інформаційна сфера із впровадженням електронних інформаційних технологій. Зростаючі обсяги продукуюваної суспільством інформації, удосконалення інструментів керування інформаційними потоками, щодалі глибше проникнення нової інформації в соціальну структуру суспільства та розширення доступу до неї дедалі більшої кількості людей відкрили нові можливості в реалізації продуктивних сил суспільства. Електронні технології за цих обставин прийшли і в бібліотечні установи – традиційні центри суспільного збереження й використання інформації. З одного боку, вони дали відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи, що пов'язані з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеках. З другого, сприяли розширенню кола користувачів за межами бібліотеки через електронні засоби зв'язку. Посилення попиту на інформацію за межами традиційного читацького кола бібліотек у середовищі бізнесу, політики, владних структур, у процесі активізації всієї системи соціальних структур у рамках розвитку громадянського суспільства помітно розвиває і оновлює функції бібліотек. Активізація бібліотек у суспільному житті пов'язана також і з удосконаленням управління інформаційними процесами.

Таким чином, впровадження електронних інформаційних технологій в інфосферу суспільства сприяє її інтелектуалізації. Удосконалення відповідних бібліотечних технологій сприяє розвитку суспільної пам'яті, суспільної самосвідомості та відіграє важливу роль у прогресі людства.

Ключові слова: бібліотечні інформаційні фонди, національний інформаційний простір, інформатизація, інформаційні обміни, інтелектуалізація інфосфери, управління інформаційними процесами, суспільна свідомість, загрози уніфікації, система інформаційних зв'язків.

Постановка проблеми. Електронні інформаційні технології внесли революційні зміни в організацію інформаційних процесів у суспільній практиці, сприяли вдосконаленню взаємозв'язків, піднесенню продуктивності глобального і національних інформаційних комплексів, у тому числі й за рахунок розвитку інформатизації, а через це і збагачення творчого потенціалу суспільства, створили умови для зближення інформаційних ресурсів розвитку безпосередньо із суспільною діяльністю.

У сучасній суспільній практиці назріває потреба усвідомлення значення цих процесів, перспектив їх розвитку в контексті активізації бібліотечних установ як джерела суспільної пам'яті, розвитку суспільної самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне суспільство розвивається на основі електронних інформаційних технологій. Специфіку цього винятково складного періоду в цивілізаційному вимірі розглядали Д. Белл, В. Іноземцев та ін. Важливе значення при дослідженні теми статті мали висловлені цими дослідниками думки про вплив електронних інформаційних технологій на закономірності суспільного розвитку. Діяльність у сфері цих технологій у передових країнах світу вже приносить вагомі економічні результати. Це свідчить про те, що початковий етап розвитку цих технологій на загальносуспільному рівні вже пройдено. І. Кастельс, Е. Тоффлер ще на початку нинішнього тисячоліття аналізували перші результати і можливості інтернет-технологій для розв'язання актуальних соціально-економічних проблем.

І сьогодні набувають зростаючого значення питання ефективного використання уже напрацьованих суспільством ресурсів, організації роботи щодо вироблення форм і методів якісного управління інформаційними ресурсами, зростання рівня суспільної самосвідомості, максимально якісного нового інфотворення відповідно до потреб суспільства, ефективне співробітництво національного інформаційного комплексу з глобальним, що, безперечно, забезпечить подальший прогрес людства. Важливими для розуміння перспектив суспільного розвитку є також прогностичні орієнтири про ноосферні перспективи людства, розроблені М. Моїсеєвим. Корисним для цієї роботи є також колективне монографічне дослідження творчого колективу під керівництвом академіка О. Онищенка, у якому розглядаються сучасні уявлення про національний інформаційний комплекс, його структуру та можливості співробітництва з глобальним інформаційним комплексом. Водночас сучасний технологічний прогрес вносить нові корективи в організацію інформаційної сфери суспільства. Серед них і згадана в цій статті зростаюча суспільна проблема, пов'язана з необхідністю активізації системи бібліотечних установ як інформаційної основи суспільної пам'яті, як бази для розвитку суспільної свідомості.

Виклад матеріалу. Розвиток електронних інформаційних технологій є закономірним етапом у процесі суспільної еволюції. Він спричинений ускладненням перетворювальної діяльності людства в умовах, коли

екстенсивні можливості використання природних ресурсів для забезпечення його розвитку і протистояння викликам навколишнього середовища вичерпуються. Джерела подальшого одержання енергетичного ресурсу розвитку містяться в розробці усе складніших технологій оброблення й використання первинних ресурсів. Для свого розвитку і застосування ці технології потребують більш складної інформаційної основи, зростання інформаційних обмінів, що й зумовлює стрімкий розвиток електронних інформаційних технологій. Ці технології стали характерною ознакою нового, постіндустріального етапу розвитку людства.

На нинішньому етапі суспільного розвитку електронні інформаційні технології проникають у всі сфери людського життя, стають його основною комунікацією. Відбувається інтенсифікація цих обмінів та зростають вимоги до якісних параметрів змістовної інформації в системі спілкування. Цей процес зумовлюється, по-перше, тим, що, обслуговуючи чимраз складніші технології, інформація стрімко наближається до практичної діяльності. По-друге, у системі використовуваних технологій дедалі більшої ваги набувають складні види діяльності. Адже «першою і найпростішою характеристикою постіндустріального суспільства є те, що більша частина робочої сили вже не зайнята в сільському господарстві і обробній промисловості, а зосереджена в сфері послуг, до яких належить торгівля, фінанси, транспорт, охорона здоров'я, індустрія розваг, а також сфери науки, освіти і управління» [1].

Звертає на себе увагу той факт, що віднесення науки до сфери послуг було правомірним на кінець минулого століття. Однак із становленням постіндустріального, інформаційного етапу суспільного розвитку така правомірність дедалі частіше піддається сумніву. Д. Белл зауважує, що «інформація може виступати основним виробничим ресурсом постіндустріального суспільства...» [2]. При аналізі значення еволюції електронних ІТ цю думку розвиває М. Кастельс: «Нова економіка, яку очолює інтернет-бізнес, не є онлайнною економікою, вона є економікою, яку рухають інформаційні технології» [3, с. 99].

Ускладнення системи інформаційних зв'язків у сучасному суспільстві зумовлюється тим, що «природа вводить в дію все нові й нові принципи відбору зі свого арсеналу. ...Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, все більш глибоке використання потенціальних можливостей Природи, всього того, що заготовлено нею про запас при народженні Всесвіту» [4, с. 90]. Треба зазначити, що реалізація дедалі глибших і складніших шарів у структурі цього потенціалу вимагає зростання творчого ресурсу суспільства. І ця суспільна потреба реалізується через розвиток процесу глобальної інформатизації, долучення до використання наявних у суспільстві інформаційних ресурсів і нового інфотворення всієї соціально активної частини суспільства.

Водночас електронні інформаційні технології створюють нові можливості для «поліпшення зв'язків між людьми, обміну інформацією між “локальними інтелектами”, розвитку колективного мислення, до

незвичайного прискорення пізнання, накопичення і використання знання» [4, с. 209].

Характерною особливістю сучасності є те, що до активної участі в інформаційних процесах у дуже стислі строки долучилися широкі маси суспільства, які здебільшого не мають відповідного рівня підготовки для участі в суспільно корисній інформаційній діяльності. Для значної частини учасників інформаційних обмінів самовираження в інтернеті поки що є значущим як соціальний процес, що приносить задоволення від невимушеного спілкування, обміну думками та розвагами. І тому сьогодні інформаційний простір перевантажений випадковою, низькоякісною інформацією, що ускладнює використання якісних суспільно значущих ресурсів. При цьому в останні роки з розвитком загальносуспільної системи соціальних інформаційних комунікацій в Україні ми спостерігаємо характерний процес самоорганізації вітчизняного інформаційного простору в напрямі формування системи соціальних інформаційних мереж. Як зауважував М. Кастельс, «...онлайн-мережі стають формами “соціалізованих спільнот”, тобто формами комунікабельності, побудованими навколо специфічних інтересів...» [3, с. 132]. У цьому випадку дослідник зміг зафіксувати початковий прояв нового етапу соціального розвитку, характерного саме для інформаційного суспільства з його глобальною інформатизацією, проявом можливостей для реалізації творчих здібностей членів суспільства і формуванням соціальних структур на базі реалізації творчих інтересів.

Треба зауважити, що в умовах розвитку глобальних інформаційних процесів «подібно генетичній різноманітності, різноманітність національна – це захист популяції *Homo sapiens* від випадкових мінливостей долі» [4, с. 230], у цьому контексті додамо – від загроз уніфікації при прискореному розвитку глобального інформаційного простору. Захист націй від негативних інформаційних впливів в умовах глобальних трансформацій сучасності відбувається зі зростанням значення національно окреслених інформаційних комплексів. Вони складаються з наукових та інших інфотворчих структур, державних та громадських інформаційних центрів, а також об'єднання вертикальних і горизонтальних інформаційних комунікацій у єдиній системі, об'єднаній на базі національних інтересів, що є інструментом національного розвитку в умовах інформаційного суспільства [5, с. 20]. Ці національні інформаційні об'єднання можуть забезпечувати перспективи загальноцивілізаційного прогресу в межах міжнародного співробітництва, спільно збагачуючи глобальний інформаційний комплекс кращими зразками нового знання. Водночас для прогресу людства важливим є ефективно використання спільних знань націями і державами в межах власного розвитку.

Удосконалення новітніх електронних засобів сприяє розвитку суспільної свідомості. При цьому створюються можливості для зростання свідомого чинника у використанні інфосфери. Інформаційний комплекс якраз

і є основним інструментом цього процесу. Впровадження електронних інформаційних технологій в інфосферу суспільства з розвитком масової інформатизації стимулювало зростання творчого потенціалу і, відповідно, вдосконалювало процеси еволюції суспільної свідомості. Останнє є дуже важливим у забезпеченні адекватних темпів реагування на зростаюче число суспільних викликів. Тут принагідно зазначимо, що система бібліотечних установ традиційно є інформаційною основою суспільної пам'яті. Однак в умовах розвитку постіндустріальної спільноти бібліотеки як суспільні утворення, що функціонують безпосередньо в інфосфері суспільства, мають відігравати зростаючу роль у роботі з масивами інформації, що стає, як зазначалося вище, продуктивною силою суспільства.

У цьому контексті доречно буде згадати, що Україна, на відміну від західних країн, має суттєву потенційну перевагу у використанні інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору: з часів соціалізму в ній залишилася потужна бібліотечна система державного підпорядкування, що охоплювала всі категорії населення та у якій працювали переважно професійні бібліотечні працівники. Цей потенціал може бути продуктивно використаний і тепер за умови модернізації відповідно до сучасних вимог.

До традиційних функцій бібліотечної діяльності сьогодні додається роль посередника між користувачем і глобальним світом інформації загалом. Створення бібліотечних консорціумів дає змогу вирішувати питання комплексного використання бібліотечних фондів для обслуговування широкого кола користувачів. Свою діяльність бібліотеки мають спрямувати на те, щоб навчити абонентів чітко орієнтуватися в стрімко зростаючих масивах електронних повідомлень. Розвиток міжнародного інформаційного співробітництва піднімає роль бібліотек у моніторингу міжнародних інформаційних масивів, формуванні попиту та підготовці інформаційних продуктів для реалізації закордоном.

Як показує практика, бібліотеки можуть надавати суттєву допомогу в протистоянні інфільтрації ворожої, часто шкідливої, або ж просто непридатної для використання зарубіжної інформації в інформаційний простір України.

Зростаюче значення інформації в усіх сферах життєдіяльності людини вимагає вдосконалення бібліотечної роботи з підготовки інформаційних ресурсів. Для цього на базі власних бібліотечних фондів, актуальних зразків національного інфотворення та відбору необхідних ресурсів глобального інформаційного комплексу формуються збалансовані тематичні пакети інформації, необхідної для реалізації планів і завдань подальшого суспільного розвитку. Такі інформаційно-аналітичні пакети, на відміну від ситуативного використання інтернет-інформації користувачем, від традиційного використання спеціальної літератури відрізняється тим, що в них закладаються кращі напрацювання з конкретної тематики з бібліотечних фондів, враховуються результати національного інфотворення та найновіші

напрацювання в глобальному інформаційному просторі. Таким чином, інформаційний ресурс у поєднанні як традиційних підходів, так і новизни сприяє запобіганню помилок і стає якісною інформаційною основою для практичного застосування.

Зростання ролі бібліотек у громадському житті також пов'язано і з удосконаленням управління інформаційними процесами. У структурі національного інформаційного комплексу основні напрями розвитку суспільно значимої інформації визначаються державними органами. Найважливіші орієнтири їх реалізації розробляються відповідними державними і науковими установами та громадськими інформаційними центрами, бізнес-структурами, що співпрацюють з ними. Вектори суспільного розвитку в інформаційному просторі поширюються через інформаційні комунікації, насамперед стратегічні. Адже саме вони забезпечують «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [6]. Стратегічні комунікації, разом із регіональними та місцевими, становлять скелетну систему інформаційних обмінів у межах національного інформаційного простору. Ця система безпосередньо наближена до реальної практичної діяльності, однак здатна і оперативно забезпечувати виробництво нової інформації. Присутність бібліотек, насамперед наукових, тісно пов'язаних з академічною наукою, у соціальних інформаційних комунікаціях сприяє поліпшенню наповнення цих комунікацій якісною науковою, науково-популярною інформацією, збагаченню суспільної свідомості здобутками науки. З розвитком новітніх електронних засобів цей процес стає дедалі ефективнішим механізмом керування інформаційними обмінами. Для сучасного етапу розвитку інформатизації, що характеризується постійно зростаючим числом джерел суспільного інформування і розширенням попиту на інформаційний ресурс – це є вкрай важливим.

Таким чином, впровадження електронних інформаційних технологій в інфосферу суспільства сприяє її інтелектуалізації, що є обов'язковою умовою не лише виживання, а й подальшого розвитку людства на шляху до «променевої трансформації» (за висловом К. Ціолковського). І бібліотеки в цьому процесі, будучи носієм суспільної пам'яті, вже відіграють і відіграватимуть у майбутньому дуже помітну роль. Зауважимо, що ця роль потребує суспільної підтримки. Розуміння ж цього процесу має прийти якомога швидше, щоб забезпечити цей прогрес.

Список використаних джерел

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. М. : Academia, 1999. С. 169.

2. Иноземцев В. Л. Постиндустриальный мир Даниела Белла. М. : Academia, 1999. X LI.
3. Кастельс М. Интернет-галактика. Київ : Ваклер. 2007. 304 с.
4. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М. : Мол. гвардия, 1990. 351 с.
5. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 217 с.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015. *Верховна Рада України : офіц. вебсайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>